

Dušan Reljić¹

Rusija i Zapadni Balkan

1) Autor je viši naučni istraživač Nemačkog instituta za međunarodne odnose i bezbednost u Berlinu (SWP). Ovaj tekst proistekao je iz autorove studije *“Russlands Rückkehr auf den Westlichen Balkan“* (SWP-Studien, S-17, juli 2009, Berlin). Sadržaj teksta izražava isključivo mišljenje autora.

Sadržaj

Ima li mesta za Rusiju na Zapadnom Balkanu?	5
Tri stuba ruskog uticaja	6
Rat na Kosovu kao prekretnica.....	8
Povratak Rusije	11
Srbija između Rusije i Zapada	14
U čijem je «dvorištu» Zapadni Balkan?.....	14
Evroatlantska integracija ili vojna neutralnost?.....	16
Liberalna ili suverena demokratija?	19
Spoj energetike i politike: <i>Gazprom</i> na Zapadnom Balkanu	22
Privlačnost starih veza	25
<i>Gazprom</i> u Srbiji: pretvaranje političkog u ekonomski kapital	28
Samouverenost uprkos lošim prognozama.....	30
Zapadni Balkan u trouglu EU–SAD–Rusija	32
Protivrečnosti u politici Evropske unije na Kosovu.....	34
Bosna i Hercegovina između centralizacije i raspada.....	36
Zapadni Balkan kao sastavni deo EU	37

Ima li mesta za Rusiju na Zapadnom Balkanu?²

Evropska unija obavezala se da deluje kao »pogonska snaga« prilikom transformacije konflikata na Zapadnom Balkanu s ciljem da osigura mir i bezbednost u Evropi.³ Izgledi za članstvo u Uniji, koji su pruženi državama ovog regiona, deluju, prema rečima komesara za proširenje Olija Rena (Olli Rehn), kao »kompas koji pomaže zemljama u regionu da se orijentišu i da ostanu na miroljubivom putu ka reformama.«⁴ U strategiji proširenja EU konstatuje se da sprečavanje konflikata i jačanje stabilnosti i bezbednosti, spadaju u strateške interese Evropske unije. Tim interesima služi, kao jedan od najdelotvornijih spoljnopolitičkih instrumenata Unije, i politika njenog proširenja.⁵ Kada ceo region bude integrisan u EU, među državama tog dela kontinenta biće uspostavljen trajan i stabilan mir. To je barem široko raširena nada unutar Zapadnog Balkana i izvan njega.

EU je prvi put naznačila mogućnost pristupa državama Zapadnog Balkana 1999. godine. Od tada ona sprovodi proces stabilizacije i asocijacije prilagođen ovom regionu koji treba da dovede do članstva. Uslov za uspeh strategije proširenja EU – zajedno sa spremnošću Unije da ispuni svoje obećanje i da države Zapadnog Balkana zaista budu primljene kada ispune uslove za pristupanje – jeste trajno otklanjanje još otvorenih sukoba u regionu i brza modernizacija ovih država. Tempo reformi, međutim, ne zavisi samo od administrativnih sposobnosti država koje teže članstvu u EU ili od političke volje njihovih rukovodstava, nego u velikoj meri i od toka rešavanja konflikata u regionu. Na taj proces znatno utiču tri najvažnija spoljna aktera: Evropska unija, Sjedinjene Američke Države i Rusija.

2) "Zapadni Balkan" je jezička tvorevina birokrata Evropske unije, koja označava područje bivše Jugoslavije, bez Slovenije, ali sa Albanijom.

3) *Summary Note on the Joint Report by Javier Solana, EU High Representative for the CFSP, and Olli Rehn, EU Commissioner for Enlargement, on the Future EU Role and Contribution in Kosovo*, Brisel, 17.7.2006, str. 200/06 www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/reports/90537.pdf, kao i *Summary Note on the Joint Report by Javier Solana, EU High Representative for the CFSP, and Olli Rehn, EU Commissioner for Enlargement, on a "Reinforced EU Presence in Bosnia and Herzegovina"*, Brisel, 17.10.2006, str. 286/06, www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/reports/91339.pdf.

4) Olli Rehn, "Charting Europe's Changing Shape", *Europe's World* (online), proleće 2009, www.europesworld.org/New_English/Home/Article/tabid/191/ArticleType/ArticleView/ArticleID/21315/language/en-US/Charting-Europeschangingshape.aspx

5) Evropska komisija, *Strategija proširenja i najvažniji izazovi 2008-2009. Saopštenje Komisije Savetu i Evropskom parlamentu*, Brisel, 5.11.2008, KOM (2008) 674, str. 2. (na engleskom).

Izgledi EU i njenih država-članica da u okviru Zajedničke spoljne i bezbednosne politike (CFSP) uspešno utiču na rešavanja još otvorenih konflikata u regionu rastu ukoliko pravilno shvate i uzmu u obzir interese i opcije ostalih spoljnih učesnika. Politika Rusije proteklih godina očigledno nije uvek dobro procenjena: ruske primedbe na američke postupke i, u celini uzev, politiku zapadnih zemalja tokom postjugoslovenske krize po pravilu su potiskivane kao izjave za upotrebu u unutrašnjoj politici. Istovremeno se računalo da će Moskva popustiti ili da jednostavno neće biti sposobna da iznudi druga rešenja. Čak i kada je u Vašingtonu pala odluka u korist »nadleđane nezavisnosti« Kosova, »Zapad se nadao, ili je čak bio ubeđen da na kraju Rusija neće staviti veto na taj predlog Zapada«. ⁶ Kao što je poznato, ta očekivanja nisu se ispunila. Bez odluke Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija, koja zbog blokade Rusije nije doneta, novi status Kosova ostaje sporan ne samo politički, nego i sa gledišta međunarodnog prava. Rezultati koje EU želi da postigne na Zapadnom Balkanu se ne ostvaruju ili se u velikoj meri otežano ostvaruju ako se previde mogućnosti Rusije da u tom delu Evrope suodređuje političke tokove.

Tri stuba ruskog uticaja

Politički uticaj Rusije na Zapadnom Balkanu počiva najvećim delom na tri stuba. Najvažniji je privilegovana pozicija Rusije kao stalne članice Saveta bezbednosti UN. Zahvaljujući pravu na veto, Moskva može da blokira sve procese kojima upravljaju Ujedinjene nacije na Zapadnom Balkanu ukoliko se oni suprotstavljaju političkim ciljevima Rusije. Tako je Rusija od 2007. godine onemogućila nastojanja zapadnih država da u Savetu bezbednosti UN daju međunarodno-pravni legitimitet samostalnosti Kosova.

Drugi stub je istorijska, kulturna i politička povezanost Rusije sa narodima i državama u Jugoistočnoj Evropi koje imaju pravoslavnu tradiciju. ⁷ Moskva očigledno računa da će se takav solidarni odnos nastaviti i sa onim državama u Jugoistočnoj Evropi koje su već članice Severnoatlantskog pakta (NATO) i Evropske unije, ili su donele odluku o pristupanju tim integracijama.

Treći stub na koji se Moskava oslanja na Zapadnom Balkanu je rastući privredni značaj Rusije za države ovog područja. Rusija je vodeći snabdevač energije za region i sve više se javlja i kao investitor i trgovinski partner.

6) O tome svedoči austrijski diplomata Wolfgang Petrič (Wolfgang Petritsch), koji je učestvovao u mnogobrojnim međunarodnim pregovorima u vezi sa jugoslovenskom krizom. Vidi: "Russia, Kosovo and Europe", u: *Südosteuropa-Mitteilungen*, 48, (2008) 1, str. 14.

7) Sažet prikaz istorijskih aspekata ruskog prisustva na Balkanu videti u: James Headley, *Russia and the Balkans: Foreign Policy from Yeltsin to Putin*, London 2009, str. 9-29.

Međutim, zbog širenja američkog uticaja, Rusija sebe vidi izloženu opasnosti da bude postepeno potisnuta iz Jugoistočne Evrope. SAD su posle razdoblja hladnog rata i tokom postjugoslovenskih konflikata znatno proširile svoje političko prisustvo na Zapadnom Balkanu i – preko bilateralnih bezbednosno-političkih veza i NATO-a – skoro zacementirale svoje geostrateško preimućstvo u regionu. Ruski stratezi vide učvršćenje američke moći i širenje NATO-a u Jugoistočnoj Evropi kao deo velikog plana Vašingtona da »opkoli« Rusiju. Oni dovode u vezu situaciju u Jugoistočnoj Evropi sa rusko-američkom konfrontacijom na Kavkazu i u Centralnoj Aziji. Na pritisak kojem misli da je izložena od strane SAD, Rusija reaguje pojačanim naporima kako bi ponovo stekla uticajnu poziciju u međunarodnim odnosima. S ruske tačke gledišta, to bi moglo da uspe upravo na Zapadnom Balkanu na kom deluju tri gore navedena faktora, koji daju podstreka ostvarenju ruskih interesa.

Pošto se nakon propasti Sovjetskog Saveza između Baltičkog i Crnog mora uspostavio neprekidan lanac država članica NATO-a, Moskva više ne može da računa s tim da je u stanju da svoju vojnu moć proteže do Jadranskog mora. Ipak, Rusiji ostaje mogućnost da Srbiju drži dalje od Severnoatlantskog pakta i da je tesno politički veže za sebe.⁸ Pored toga, neizvesno je da li bi Srbi u Bosni i Hercegovini pristali na ulazak svoje zemlje u NATO. Sve druge države regiona se orijentišu prema SAD tako da su ili već članice Atlantske alijanse, ili su, kao Republika Makedonija i Crna Gora, na putu ka članstvu. Suprotno tom trendu, režim Slobodana Miloševića, nakon intervencije NATO-a 1999. godine, pokrenuo je pristupanje Srbije rusko-beloruskoj zajednici država.⁹ Međutim, odluka je opstala samo na papiru jer nijedan od učesnika nije uložio trud da ostvari velike namere. Štaviše, proevropske snage uspele su da se potvrde u Beogradu, i pored toga što su SAD, kao i 22 od 27 država EU, 2008. godine priznale nezavisnost Kosova.

Uprkos tome, samo Srbija, najveća i najmnogoljudnija republika bivše Jugoslavije, ostaje bez čvrste veze sa SAD i NATO-om. Za deo stanovništva i deo političke i kulturne elite, Rusija je iz ideoloških razloga bolja alternativa od evroatlantske integracije. Neosporno, pošto su se SAD i vodeće zapadne države stavile na drugu stranu, Srbija bez ruske pomoći u Savetu bezbednosti ne može da održi svoj zahtev da se u skladu sa međunarodnim pravom Kosovo smatra delom njene teritorije. Analogno tome, ako bi ostali bez ruske podrške, bosanski Srbi ne bi mogli da se nadaju da će održati svoje pravo na Republiku Srpsku, u velikoj meri autonomni entitet unutar Bosne i Hercegovine. Time Rusiji ostaje mogućnost da deluje barem kao politički pomagač Srbije i Srba i da tako ima bitan uticaj na Zapadnom Balkanu.

8) Taj koncept detaljno je analizirao Žarko Petrović, *Rusko-srpsko strateško partnerstvo: sadržina i domašaj*, ISAC, septembar 2009. godine. <http://www.isac-fund.org/publishing.php#analysis>

9) *Postavnovljenje Parlametskogo Sobranija Sojuza Belarusi i Rossii od 1 jujulija 1999. g. Nr. XII-8 "Ob iniciative Sojuznoj Skupščiny Sojuznoj Respubliki Jugoslavii o prisooedinenii Sojuznoj Respubliki Jugoslavi k Sojuzu Belarusi i Rossii"* [Odluka Parlamentarne skupštine Zajednice Belorusije i Rusije o inicijativi Skupštine Savezne Republike Jugoslavije u vezi sa pristupom Savezne Republike Jugoslavije Zajednici Belorusije i Rusije], Minsk <http://spravka-jurist.com/bse/part-rq/tx_sxwcje.htm > .

Rat na Kosovu kao prekretnica

Za vreme raspada Jugoslavije početkom devedesetih godina, Rusija je koristila svoj položaj u Savetu bezbednosti UN kako bi u prvoj liniji učestvovala u rešavanju sukoba i uspostavljanju novog političkog poretka u regionu. Moskva je pritom često postupala suprotno svojim političkim preferencama, na primer kada je odobrila sankcije koje su UN uvele Srbiji (SR Jugoslaviji) 1992. godine. U postsovjetskoj fazi, do promene svoje politike 1999. godine, Moskva se na Zapadnom Balkanu u ishodu ograničila na *bandwagoning* – priključenje pravcu koji su odredile SAD. Motiv za to bilo je nastojanje Rusije da bude uvažena kao ravnopravan partner SAD i konstitutivni deo Zapada.¹⁰ Međutim, ispostavilo se da je razlika u vojnoj ekonomskoj moći između SAD i Rusije prevelika, tako da Moskva nije mogla dugo da ostane pri ubeđenju da je ona ravnopravan politički akter. U stvarnosti su SAD tretirale Rusiju kao pobeđenog neprijatelja u hladnom ratu, što je uporedivo sa odnosom prema Nemačkoj i Japanu posle 1945. godine.¹¹ Ako je u to vreme postojala spremnost Sjedinjenih Američkih Država da Rusiju »uopšte primete, a kamoli uzmu ozbiljno«, onda samo »u drugom redu« i u vezi sa pitanjima oko kojih je Vašington procenio da bi Rusija mogla da bude korisna, kao što su borba protiv međunarodnog terorizma ili sprečavanje širenja oružja za masovno uništenje.¹² Rusku zamisao o usklađenom zajedničkom pristupu problemima međunarodne bezbednosti, recimo u slučajevima Kosova i Iraka, SAD su uglavnom ignorisale. Nisu obraćale pažnju ni na ljutnju Moskve zbog planova za širenje NATO-a na teritoriji bivšeg Sovjetskog Saveza i Jugoistočne Evrope, niti na kasnije proteste protiv planiranog postavljanja raketa SAD u istočnoj Srednjoj Evropi.

Posle propasti Sovjetskog Saveza, Rusija više nije bila u stanju da bude suparnik SAD u pogledu političke moći, tako da su administracije u Vašingtonu bile ohrabrene da prošire svoj uticaj na Istočnu i Jugoistočnu Evropu, pa čak i na Zajednicu nezavisnih

10) Vidi: Thomas Abrosio, "The Non-Material Cost of Bandwagoning: The Yugoslav Crisis and the Transformation of Russian Security Policy", in: *Contemporary Security Policy*, 27. (avgust 2006.) 2, str. 260 i dalje.

11) Vidi: Dimitri K. Simes, "Losing Russia. The Costs of Renewed Confrontation", in: *Foreign Affairs*, 86 (November-December 2007) 6, www.foreignaffairs.org/20071101faessay86603/dimitri-k-simes/losing-russia.html .

12) Vidi: Hans-Joachim Spanger, *Između Ground Zero i Square One. George W. Bush i simulacija američke politike prema Rusiji*. Frankfurt: Hesenska fondacija za istraživanje mira i konflikata (HSFK), 2007 (HSFK-Report 9/2007), str. 32.

država (ZND).¹³ U Jugoistočnoj Evropi gubitak značaja Moskve bio je izuzetno upadljiv. U odnosu na nesvrstanu Jugoslaviju u drugoj polovini 20.veka kada nijedan vojno-politički savez nije imao nadmoć, tokom ratova koji su izbili prilikom raspada zemlje, sve se potpuno promenilo. Intervencijama u vreme postjugoslovenskih sukoba, između 1994. i 1999, NATO ne samo što je sebi stvorio proširenu interesnu sferu u celoj Jugoistočnoj Evropi, nego je i nakon toga primio u članstvo niz novih država u regionu.¹⁴

Rat Severnoatlantskog pakta, koji se protiv Srbije odigrao s proleća 1999, bez odobrenja Saveta bezbednosti UN i uprkos izričitim naporima Moskve da ga spreči, bio je neka vrsta prekretnice u odnosu ruske političke elite i javnosti prema SAD i Zapadu.¹⁵ Povodom ovog rata u Rusiji prevladalo je mišljenje da su SAD prevarile Rusiju i da je NATO i dalje usmeren protiv Rusije.¹⁶ Ogorčenje je išlo tako daleko da se u ruskom društvu učvrstio utisak da je stvarni motiv zapadne intervencije na Kosovu bio da se Rusija »zaplaši, ugrozi pa čak i napadne«. ¹⁷ Od tada više nije bilo ni govora o spremnosti Rusije na kompromise na Zapadnom Balkanu, a nacionalni politički ciljevi iznova su dobili prioritet. Kako bi dokazala ponovnu čvrstinu, Moskva je čak bila spremna da preuzme znatne bezbednosno-političke rizike, što pokazuje jedan od najdramatičnijih incidenata u ratu na Kosovu.

Kada je već zavlдалo primirje, 12. juna 1999, rusko Ministarstvo odbrane prebacilo je u nenajavljenoj akciji bataljon sa 186 padobranaca kopnenim putem sa severoistoka Bosne i Hercegovine preko Beograda u Prištinu. Ta jedinica zauzela je aerodrom »Slatinu« pre dolaska trupa NATO-a. U tom trenutku činilo se da predstoji oružani sukob između britanskih jedinica koje su pristizale i ruskog bataljona. U poslednjem času britanska strana odlučila je da izbegne sukob.¹⁸ Donosioci odluka u Moskvi bili su očito spremni da preuzmu ogroman rizik ozbiljne konfrontacije sa trupama NATO-a kako bi dokazali vojnopolitički značaj Moskve. Tadašnji ruski predsednik, Boris Jeljcin, odmah je podelio visoka odlikovanja oficirima i vojnicima koji su učestvovali u akciji. Međutim, samo nedelju dana kasnije, ministri odbrane SAD i Rusije potpisali su u Helsinkiju sporazum prema kome su ruski vojnici raspoređeni u

13) Vidi: Michael Rywkin, "Russia: In Quest of Superpower Status", u: *American Foreign Policy Interests*, 30 (januar) 2008.) 1, str. 13-21.

14) Do ovog zaključka dolazi Lothar Rühl, „Konfrontation oder Kooperation. Die Politik der NATO gegenüber Russland steht an einem Kreuzweg“ (Konfrontacija ili kooperacija. Politika NATO-a prema Rusiji je na raskršću), u: *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2.7.2008., str. 10.

15) Vidi: Derek Averre, "From Pristina to Tskhinvali: the legacy of Operation Allied Force in Russia's relations with the West", u *International Affairs* 85,3 (2009), str. 575-591. Takođe: Fred Weir, "Russia's Beef. The Roots of Moscow's Assertive New Foreign Policy Lie in Western 'Triumphalism'", in: *Internationale Politik* (Global Edition), (proleće 2008.), str. 8.

16) Simes, "Losing Russia" [kao fusnota 9].

17) Vidi: David Mendeloff, "'Pernicious History' as a Cause of National Misperceptions: Russia and the 1999 Kosovo War", u: *Cooperation and Conflict*, 43 (mart 2008.) 1, str. 31-56 (47).

18) Vidi: Anna Maria Brudnell, "Russia's Role in the Kosovo Conflict of 1999", u: *The RUSI Journal*, 153 [februar 2008.] 1. str. 30-34.

američki, francuski i nemački sektor na Kosovu. Rusija nije mogla da zadrži kontrolu nad aerodromom »Slatina«, odnosno sopstveni sektor za mirovne trupe.¹⁹ Ruska vojska ostala je na Kosovu samo kao deo međunarodnih mirovnih trupa KFOR-a pod rukovodstvom NATO-a. Bilo je jasno zašto je Moskva morala da se potčini. Pošto je između Zapadnog Balkana i Rusije nastao koridor država koje su ili već pripadale NATO-u (Mađarska i države istočne Srednje Evrope) ili su želele da mu pristupe (Rumunija, Bugarska), Moskva svoje trupe nije mogla da snabdeva i ojača. Transportni avioni, koji su se već nalazili u vazduhu, morali su nad Ukrajinom da se vrate jer su im nove članice NATO-a uskratile pravo na preletanje. Postalo je jasno da Rusija zbog NATO-a više neće moći da vojno interveniše u regionu.

Tek četiri godine kasnije, pod predsednikom Vladimirom Putinom, Moskva je smogla snagu da iznova proceni svoj vojni i politički prostor na Zapadnom Balkanu: Rusija u tom trenutku očigledno nije više računala s tim da će uskoro ponovo moći da utiče na sudbinu država na teritoriji bivše Jugoslavije u meri u kojoj je to želela. Do 1. avgusta 2003. povučeni su svi ruski pripadnici u međunarodnim mirovnim trupama (650 vojnika u Bosni i 320 na Kosovu). Putin je uzmicanje naknadno opravdavao rečima da Rusija više ne želi da svojim vojnim prisustvom prikriva »razvoj Kosova u pogrešnom pravcu«. ²⁰ Ta kritika zapadne politike ipak nije mogla da prikrije činjenicu da Rusiji nije pošlo za rukom da sačuva svoje političke pozicije u regionu posle poraza Srbije u ratu protiv NATO-a 1999. i posle pada despotske vladavine Slobodana Miloševića oktobra 2000. godine. Promenom režima u Beogradu Kremlj je izgubio svog poslednjeg saveznika na Zapadnom Balkanu. S obzirom na to da je Rusija lancem država članica Severnoatlantskog pakta odvojena od Jugoistočne Evrope i da više nije imala političkog partnera u regionu, značaj Moskve u ovom delu Evrope u roku od jedne decenije drastično je opao.

19) Ta epizoda jasno predočava haos koji je u tom trenutku vladao u ruskom rukovodstvu pod Jeljcinom: kada se ispostavilo da je ruska vojska sprovela akciju na aerodromu "Slatina" bez dogovora sa Ministarstvom spoljnih poslova, zameniku ministra spoljnih poslova SAD, Strobe Talbotu, pošlo je za rukom da navede Igora Ivanova, koji je tada bio na čelu ruske diplomatije, da dà izjavu za CNN. Ivanov je prihvatio da tu izjavu koncipiraju Talbotovi saradnici. U izjavi je dolazak ruskih trupa na aerodrom u Prištini potvrđen sa žaljenjem, i najavljeno je njihovo trenutno povlačenje. Vidi: John Norris, *Collision Course, NATO, Russia, and Kosovo*, Westport, Ct./London 2005, str. 267.

20) President of Russia, *Press Statement and Responses to Questions from Journalists following Talks with Serbian Prime Minister Vojislav Koštunica*, Sotschi, 3.6.2004. <www.kremlin.ru/eng/speeches/2004/06/03/1328_type82914type82915_65309.shtml>.

Povratak Rusije

Posle demokratskog preokreta u Beogradu 2000. godine i Srbija se, kao poslednja država u regionu, potrudila oko članstva u EU i veće blizine NATO-u. Izgledi za obnovu ruskog političkog uticaja na Zapadnom Balkanu u tom trenutku bili su jednaki nuli. To se promenilo tek 2005. godine. Vrata za povratak Rusije u region otvorila su se prilikom ponovnog zaoštavanja međunarodnih diplomatskih sporova oko budućeg statusa Kosova. U Srbiji su, nakon ubistva liberalnog premijera Zorana Đinđića, marta 2003. godine, stalno jačale nacionalno-konzervativne i proruske snage. Njihov vodeći zastupnik, predsednik nacionalno-konzervativne Demokratske stranke Srbije (DSS), Vojislav Koštunica, najpre je bio na položaju predsednika države (2000 –2003), a zatim premijera (2004 –2008). Putin se šest puta sreo sa Koštunicom u razdoblju od njegovog stupanja na funkciju šefa države oktobra 2000. do povlačenja s mesta predsednika vlade 2008. godine. U kojoj meri su se podudarili interesi dvojice državnika, videlo se iz euforične izjave, inače na rečima škrtog srpskog političara, po kojem je za Srbiju u vezi sa Kosovom podrška Rusije i Putina lično "od istorijskog značaja".²¹

Kada se ubrzo posle početka pregovora o budućem statusu Kosova 2005. godine ispostavilo da će najvažnije države EU, sledeći SAD, podržati odvajanje pokrajine od Srbije, u Beogradu se ponovo zaoštrio ton prema Zapadu. Izuzev Rusije, Beograd u tom trenutku nije raspolagao s drugim relevantnim političkim saveznikom na međunarodnoj sceni. U isto vreme došlo je do zastoja u približavanju Srbije Evropskoj uniji. Kao preduslov za brz nastavak procesa stabilizacije i pridruživanja, Brisel je zahtevao da Tužilaštvo Haškog tribunala za ratne zločince oceni učešće Srbije kao »u potpunosti zadovoljavajuće«. Iako je tokom mandata Koštunice Srbija isporučila preko četrdeset osoba osumnjičenih za ratne zločine koje je tražio Haški tribunal, Beograd je očito još štiti najtraženiju osobu, bivšeg komandanta vojske bosanskih Srba, generala Ratka Mladića. Pozitivno mišljenje suda u Hagu vezano je, međutim, za njegovo hapšenje. Do jeseni 2009. Mladić nije priveden pravdi i u skladu s tim Srbija nije napredovala prema članstvu u Evropskoj uniji.

Rusija je iskoristila iznova rasplamsale rasprave oko međunarodnog pravnog statusa Kosova 2005. godine i krizu u odnosima Beograda i EU kako bi ponovo bliže vezala Srbiju za sebe i kako bi ojačala sopstvenu poziciju u međunarodnim odnosima. Ubrzo nakon početka pregovora pod okriljem UN o budućem statusu Kosova, Moskva je dala do znanja da se ne može više računati sa ruskim popuštanjem kao u ranijim sličnim slučajevima. Poslednjeg dana januara 2006. Putin je, neposredno pred susret ministara spoljnih poslova Kontakt grupe za Kosovo u Londonu, prešao u retoričku ofanzivu. Ruski predsednik usprotivio se stavu Vašingtona, koji su podržavali London, Pariz, Rim i Berlin, a prema kojem je Kosovo »jedinствен slučaj« koji ne može da stvori presedan. Putin se založio za »univerzalna« pravila koja moraju obave-

21) *President Vladimir Putin met with Prime Minister of Serbia Vojislav Kostunica*, St. Petersburg, 9.6.2007, <www.kremlin.ru/eng/text/news/2007/06/133653.shtml>.

zno da se poštuju prilikom rešavanja takvih konflikata. Teza o jedinstvenosti Kosova samo je »tvrđnja radi sopstvene zaštite« onih koji žele da zaobiđu međunarodno pravo, izjavio je šef ruske države.²²

Putin je neprestano zaoštravao svoju kritiku politike SAD u vezi sa Kosovom i tumačio ju je sve otvorenije kao izraz američke želje za dominacijom i nad Rusijom. Prilikom zajedničke konferencije za štampu s nemačkom saveznom kancelarkom Angelom Merkel, 21. januara 2007. u Sočiju, izjavio je da se, prema njegovom mišljenju, radi „sve više o nepridržavanju osnovnih principa međunarodnog prava“. Ruski predsednik podsetio je na to kako su velike sile nakon Drugog svetskog rata „podelile svet“. „Sada oni koji se osećaju kao pobednici u hladnom ratu žele da podele svet prema svom nahođenju“, rekao je on. Rusija, međutim, neće prihvatiti „da joj se nameću odluke“.²³

Na Putinove mnogobrojne pretnje nije se obratila pažnja: u dogovoru sa SAD, albanska većina proglasila je, 17. februara 2008. godine, nezavisnost, koju su odmah zatim priznale vodeće države Evropske unije.²⁴ Zaključak je bio očigledan i za Rusiju: uprkos diplomatskoj kampanji koja je trajala duže od dve godine, a koja je imala za cilj da osujeti namere Vašingtona u vezi sa Kosovom, Moskva nije uspela da navede SAD da promene svoju politiku. Najbitnije zapadnoevropske države i većina novih članica Evropske unije držale su se SAD, što je bilo i očekivano. Gledano iz perspektive SAD, Moskvi nije uspelo da dokaže kako bez ruskog odobrenja nije moguće da se nađu rešenja za važna pitanja u Evropi. Nije se ostvarilo ni očekivanje Moskve da će ruska upornost na kraju da podeli SAD i njihove evropske partnere.²⁵

22) Navod sa konferencije za štampu Vladimira Putina sa ruskim i inostranim novinarima 31.1.2006. u Kremlju [na ruskom], www.kremlin.ru/appears/2006/01/31/1310_type6338type63381type82634_100848.shtml.

23) Razgovor između savezne kancelarke i predsednika Ruske federacije u nedelju, 21. januara 2007, u Sočiju, www.bundesregierung.de/nn_1516/Content/DE/Mitschrift/Pressekonferenzen/2007/01/2007-01-21-pk-merkel-putin-sotchi.html.

24) Za prikaz politike SAD u odnosu prema Kosovu vidi: Ben Lombardi, *Great Game in the Balkans: The US, Europe, Russia and Kosovo*, Ottawa: Defence R&D Canada, Centre for Operational Research and Analysis, jul 2007. Lombardi donosi sledeći zaključak: „Uporedo sa podrškom načelu samoopredeljenja, SAD vide nezavisno Kosovo kao islamsku državu u Evropi i zato kao simbol ‘američko-muslimanskog partnerstva’“. „Zato je u očima SAD Kosovo, takođe, deo najvažnijeg američkog interesa, a to je rat protiv terora koji je u toku“. (takođe, str. IVf.). Potpredsednik SAD Džozef Bajden je u svojoj ranijoj funkciji predsedavajućeg Odbora za spoljnu politiku Senata u Kongresu Sjedinjenih država ocenio u autorskom komentaru londonskog *Financial Times* 3.1.2007.: „Narod Kosova – već sada najviše proamerički u islamskom svetu - biće taj mnogo neophodan primer uspešnog američko-muslimanskog partnerstva“. Bajden je bio među glavnim savetnicima bivšeg predsednika SAD, Bila Klintonu, tokom rata u Bosni.

25) Vidi: Frank G. Wisner, »The United States and the Balkans: Achieving Kosovo's Independence«, u: *American Foreign Policy Interests*, 30 (2008) 4, str. 193. Wisner je bio glavni pregovarač SAD tokom pregovora oko Kosova 2006/2007. godine.

Tokom diplomatskih rasprava oko statusa Kosova, Putin je više puta najavio da će priznati nezavisnost otopljenih oblasti u bivšim sovjetskim republikama ukoliko Zapad bude insistirao na nezavisnosti Kosova. Spominjane su Južna Osetija i Abhazija u Gruziji, Nagorno-Karabah u Azerbejdžanu kao i Transnistrija u Moldaviji. Nakon kratke vojne intervencije u Gruziji u leto 2008, Moskva je ispunila svoje najave u vezi sa secesionističkim oblastima njenog južnog suseda. Međutim, posle priznanja Južne Osetije i Abhazije izgubila se verodostojnost čestih uveravanja Moskve o neophodnosti striktnog pridržavanja međunarodnog prava. Nakon rata u Gruziji stav Rusije povodom Kosova nije više mogao da se tumači kao principijelan jer je Moskva i sama u Kavkazu odstupila od normi međunarodnog prava.²⁶ Na takvu kritiku, Rusija je uzvratila ukazivanjem na to da je rusko postupanje u Kavkazu samo «ogledalo» zapadnog načina delovanja u Jugoistočnoj Evropi.²⁷

U svakom slučaju, Moskva je iz priznanja nezavisnosti Kosova od strane Zapada mogla još jednom da izvuče pouku da SAD njene političke zahteve, barem u pogledu Zapadnog Balkana, u suštini smatraju nebitnim.²⁸ Opoavgavanje priznanja njenog značaja za Jugoistočnu Evropu, u kojoj već stotinama godina zauzima jednu od središnjih političkih uloga, Rusija ne želi da prihvati. Buduća politika Moskve na Zapadnom Balkanu će zato u svakom pogledu biti usmerena ka tome da opet ojača sopstveni uticaj. Svojom politikom na Zapadnom Balkanu, Rusija pokazuje da će i daleko od svojih granica nastojati da spreči dalje širenje uticaja SAD i »globalizovanog NATO-a«.²⁹ Ovaj suprotstavljajući stav učvršćuje i vezu ruske vladajuće elite i ruskog stanovništva, koje želi moćnu Rusiju na svetskoj sceni.

26) Vidi: George Friedman, »Georgia and Kosovo: A Single Intertwined Crisis«, *Stratfor* (online), 25.8.2008, www.stratfor.com/weekly/georgia_and_kosovo_single_intertwined_crisis .

27) Vidi: Alexander Aksenyonok, »Paradigm Change in Russian Foreign Policy«, u: *Russia in Global Affairs*, 6 (December 2008) 4, <http://eng.globalaffairs.ru/numbers/251240.html> .

28) Vidi: Radovan Vukadinović, »Američka politika i stvaranje kosovske države«, u: *Međunarodne studije*, Zagreb, (2008) 1, str. 14ff.

29) Vidi: »Moskau wehrt sich gegen „globalisierte NATO“. Russischer Botschafter rügt weltweite Einsätze des Bündnisses, ds „Gefahren sucht, um sich Arbeit zu schaffen“ (Moskva se brani od „globalizovanog NATO-a“. Ruski ambasador prekoreva intervencije saveza širom sveta koji je “u potrazi za opasnostima kako bi sebi stvorio posao” (Razgovor sa ambasadorom NATO-a Rusije, Dmitrijem Rogozinom), : *Süddeutsche Zeitung*, 19.3.2009, str. 8.

Srbija između Rusije i Zapada

U čijem je «dvorištu» Zapadni Balkan?

Ishod diplomatskog natezanja oko statusa Kosova 2008. godine pokazao je da SAD nisu voljne da uvažavaju nastojanje Rusije da sebi osigura merodavnu poziciju u Jugoistočnoj Evropi. Ignorirani su prigovori Moskve, čak i pošto je postalo jasno da će Rusija u Savetu bezbednosti UN blokirati zapadni plan za nezavisnost Kosova. Glavni američki pregovarač za Kosovo, Frank Wisner (Wisner), sasvim jasno je protumačio stanje stvari.³⁰ Pitanje Kosova, kako je naveo, bilo je za Vašington pitanje američke odgovornosti za bezbednost tog dela Evrope i kontinenta u celini. Nasuprot tome, procenio je, Rusija nema takve interese, ona čak nije ni sused Srbije, već je, naprotiv, veoma udaljena od nje. Rusija i SAD ne bi trebalo da pokušavaju da prodru u „dvorište“ nekom drugom. Moskva, međutim, upravo to pokušava, što je za Vašington neprihvatljivo, naglasio je američki diplomata.

Za razliku od toga, bivši predsednik Putin blizinu Jugoistočne Evrope i granice Rusije istakao je kao bitnu okolnost prema kojoj se meri strateški značaj regiona za Moskvu. Putin je ovo mišljenje iskazao već prilikom posete ruskim mirovnim trupama na Kosovu juna 2001. godine.³¹ Drugi činioци na kojima je utemeljen poseban interes Rusije za Jugoistočnu Evropu su „istorijska tradicija, kao i kulturna i verska povezanost“ ruskog naroda sa narodima Balkana. Kao i njegov prethodnik, novi predsednik Dmitri Medvedev je u avgustu 2008. ukazao na „privilegovane interese“ svoje zemlje u onim državama, (s kojima je ona tradicionalno povezana „na osnovu posebnih prijateljskih, srdačnih, istorijskih veza“), a koje ne moraju obavezno da se graniče sa Rusijom.³² Ovaj opis se od svih država Zapadnog Balkana najviše odnosi na Srbiju i Crnu Goru i odmah je uz odobravanje prihvaćen od strane proruskih snaga u Beogradu.³³ Citirane izjave ruskog rukovodstva pokazuju da Moskva, uprkos serije diplomatskih poraza na Zapadnom Balkanu u poslednjih dvadeset godina, nije odustala od namere da u tom regionu opet uspostavi i ojača politički uticaj.

30) “Wisner: Russian Opposition to Kosovo Independence `Unbelievably Regretable`” [Intervju Bernarda Gvertcmana sa Frankom G. Viznerom], *Council on Foreign Relations* (online), 12.2.2008, www.cfr.org/publication/15483/wisner.html, kao i, „Vizner: Nećemo Rusiju u svom `dvorištu`“, *Politika* (Beograd), 18.3.2008. godine.

31) President of Russia, *Speech to the Russian Military Contingent of the International Peace-Keeping Force in Kosovo*, Pristina, 17.6.2001, www.kremlin.ru/eng/speeches/2001/06/17/0002_type82912type84779_143107.shtml.

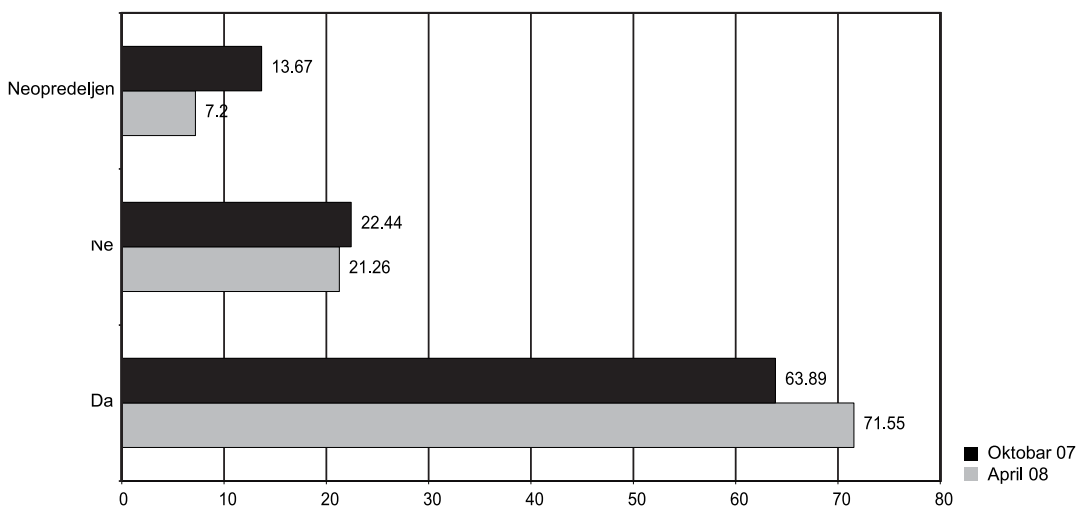
32) Tako u intervjuu sa televizijskim kanalima »Rossija«, Erster Kanal i NTV, 31.8.2008, www.kremlin.ru/text/appears/2008/08/205991.shtml.

33) Vidi: A. Marinković/V. Radomirović, »Srbija u ruskoj sferi uticaja«, u: *Politici*, (Beograd), 2.9.2008. godine.

Posledica osciliranja Beograda između Zapada i Rusije jeste da se obe strane trude da spreče da se Srbija politički „nastani“ u „dvorištu“ takmaca. Tako je bivši generalni sekretar NATO-a Jap de Hop Shefer (Jaap de Hoop Scheffer) početkom 2009. podsetio srpske čitaoce novina na „praksu“ da članstvo u EU i članstvo u NATO-u u najvećem broju slučajeva idu zajedno.³⁴ Nekoliko dana pre toga, ruski ambasador u Beogradu, Aleksandar Konuzin, takođe je u novinama opomenuo Srbiju da postane svesna svoje zvanične vojne neutralnosti.³⁵ Bez uvijanja naveo je činjenicu da samo Rusija može da bude »strateški partner« za Srbiju – ali ne i obrnuto.³⁶ Time je aludirao na zavisnost Beograda od ruske spremnosti da stane na stranu Srbije, zavisnost koja najviše dolazi do izražaja u vezi sa pravom Rusije na veto u Savetu bezbednosti UN.

Grafikon 1.

Ankete od oktobra 2007. i aprila 2008: »Da li ste za pristupanje Srbije u EU?«

Izvor: Agencija "Politikum", Beograd, april 2008, <www.nspm.org.yu/in_istrazivanja.htm>.

34) Vidi: intervju sa Sheferom, »Sami krojite svoju sudbinu«, u: *Večernjim Novostima* (Beograd), 14.4.2009. godine.

35) Vidi: »Konuzin: Posledice članstva u EU«, *Danas* (Beograd), 11.4.2009. godine.

36) Izjave Konuzina prilikom seminara o rusko-srpskim odnosima, koji je priredio International and Security Affairs Centre (ISAC Fund) u Beogradu 21.4.2009. godine.

Evroatlantska integracija ili vojna neutralnost?

Posle demokratskog preokreta 2000. godine, sve vlade u Beogradu izjasnile su se za evroatlantsku integraciju kao najviši spoljnopolitički cilj Srbije. Pa ipak je u međuvremenu podjednako postojano rastao sukob između ove namere i neophodnosti da se osigura ruska podrška za određene političke ciljeve (Kosovo, Bosna i Hercegovina).

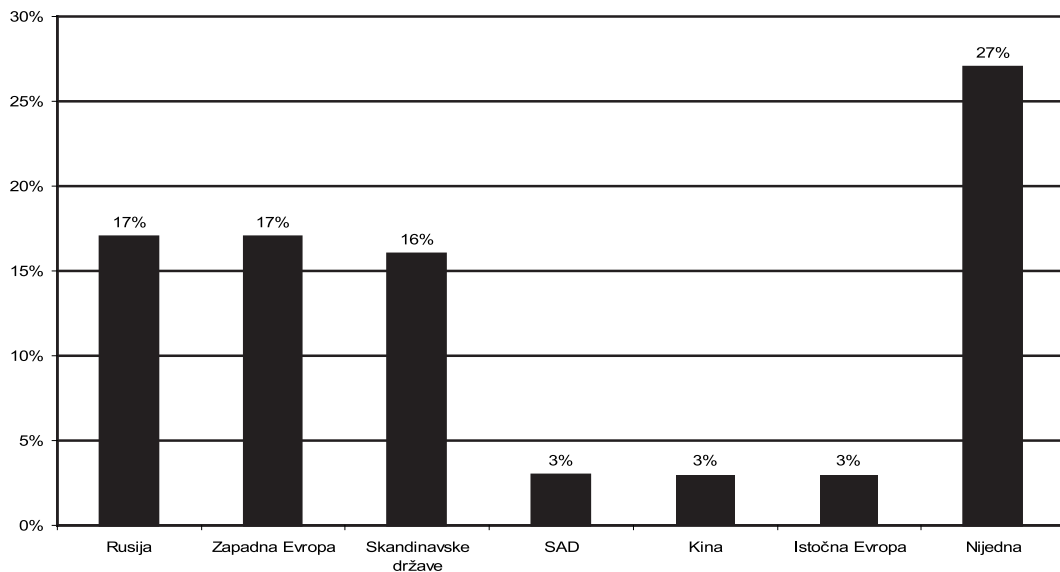
Uprkos tome što je Srbija 14. decembra 2006. postala članica programa NATO "Partnerstvo za mir", i uprkos tome što postoje bilateralni vojni kontakti sa SAD, do sada ovo približavanje nije preraslo skromne začetak. Štaviše, Skupština Srbije je 28. oktobra 2007. prihvatila Deklaraciju o vojnoj neutralnosti Srbije. Na pritisak tadašnjeg premijera Koštunice, ova Deklaracija doneta je za vreme sukobljavanja sa Zapadom oko statusa Kosova. Cilj Deklaracije bio je da se iz protesta zbog američke podrške secesiji Kosova napravi otklon od SAD i NATO-a i istovremeno priđe korak bliže Rusiji. Iako se Deklaracija o neutralnosti u kasnije donetoj strategiji odbrane Srbije više ne pominje, ona za vladu ostaje politički obavezujući dokument.³⁷

Koštuničino uzmicanje od Zapada i težnja da Srbiju veže za Rusiju proizašlo je iz pokušaja da se predupredi preteći poraz Beograda u vezi sa Kosovom. Iako je tadašnji premijer neprekidno uveravao da Srbija teži pristupanju EU, istovremeno je uspostavio neraskidivu vezu između poštovanja teritorijalnog integriteta Srbije od strane EU i narednih koraka Srbije prema Uniji. Njegova argumentacije je glasila da ukoliko članice Evropske unije podrže otcepljenje Kosova, Srbija više ne bi mogla da ostane pri nameri da pristupi Uniji. Što su vodeće zapadne snage više insistirale na nezavisnosti Kosova, Koštuničina argumentacija postajala je tokom 2007. sve beskompromisnija. Paralelno sa tim ruska diplomatija povećavala je svoje aktivnosti u UN i u okviru bilateralnih kontakata sa ciljem da blokira inicijativu za priznavanje nezavisnosti Kosova kojom su upravljale SAD.

37) Republika Srbija, Ministarstvo odbrane, *Strategija odbrane Republike Srbije*, 1.4.2009, www.mod.gov.rs/cir/dokumenta/strategije/strategije.php .

Grafikon 2.

Anketa s početka 2008: »Koja zemlja bi trebalo da bude uzor za dalji razvoj Srbije?«

Izvor: Centar za slobodne izbore i demokratiju (CeSID), Beograd, 2008

Korist od ove politike Zapada u vezi sa pitanjem Kosova i približavanjem Beograda Moskvi, imale su nacionalno-konzervativne snage u Srbiji. One su se zalagale za preusmerenje srpske spoljne politike u korist Rusije i za kratko vreme su pridobile podršku. Nasuprot tome, broj onih koji su odobravali pristupanje EU znatno se smanjio (grafikon 1).

Iako je solidna većina, preko 63 odsto, ostala verna pristupanju EU, udeo pobornika se, ipak, brzo smanjivao. Protivrečnosti u javnom mnjenju su se, međutim, ispoljile u još većoj meri na drugi način. Na pitanje koji uzor Srbija treba da sledi, većina je navela Zapadnu Evropu i Skandinaviju (ukupno 33 odsto, grafikon 2). Približno 17 odsto intervjuisanih opredelilo se za Rusiju. Ipak, grupa onih koji su bili neodlučni i koji ni u jednoj zemlji niti u grupi zemalja nisu videli model, zauzela je sa 27 odsto drugo mesto. Iz toga se zaključuje da političko raspoloženje i te kako može da se menja i u korist Rusije, u zavisnosti od razvoja u Srbiji i regionu.

Navedena anketa je s početka 2008. godine. Koštunica, koji se već tada bio povukao sa funkcije premijera i snage oko njega nisu bile do ovog naročito kritičnog momenta uspele da ubede većinu stanovništva u neophodnost spoljnopoličkog preokreta. U prvom trenutku izgledalo je, međutim, da Koštuničini planovi imaju dobar izgled na uspeh. Istraživanja javnog mnjenja pre parlametarnih izbora 11. maja 2008. najavljiivala su osvajanje većine za stranke bivšeg režima Miloševića u savezu

sa Demokratskom strankom Srbije (DSS). Pobedom ovog saveza bile bi postavljene osnove za usmerenje Srbije pod vođstvo Rusije.

Proevropske snage u Srbiji bile su u tom trenutku zapale u teškoće pre svega zbog načina na koji je Zapad postupao u vezi sa Kosovom. Predsednik Boris Tadić iz Demokratske stranke (DS) i njegov izborni savez „Za evropsku Srbiju“ zalagali su se i za pristupanje EU i za očuvanje Kosova kao dela srpskog ustavnog poretka. Samo nekoliko dana nakon tesne pobeđe Tadića nad Tomislavom Nikolićem, kandidatom nacionalno-populističke Srpske radikalne stranke (SRS), u borbi za predsednički položaj 3. februara 2008, najznačajnije zemlje EU priznale su Kosovo kao samostalnu državu. Time je znatno oslabljena pozicija šefa srpske države. Kada su povrh toga Pariz, London i Berlin stavili do znanja da za njih pristup Srbije Evropskoj uniji dolazi u obzir samo u slučaju da se Beograd odrekne Kosova, Tadić se našao u neprilici kako da to objasni stanovništvu.

Fiat i obećane zapadnoevropske investicije

Tome što su parlamentarni izbori u Srbiji 11. maja 2008. doneli tako neočekivano povoljne rezultate za proevropske snage nije doprinelo samo potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i asocijaciji sa EU, nego i pismo, objavljeno neposredno pred izbore, o namerama italijanskog proizvođača motornih vozila „Fiat“ da investira 700 miliona evra u fabriku *Zastava* kako bi oživela tamošnja proizvodnja automobila. Kooperacija između *Zastave* i *Fiata* počela je pedesetih godina prošlog veka, ali je prekinuta za vreme sankcija UN uvedenih bivšoj Saveznoj Republici Jugoslaviji. Automobili marke „zastava“ koje je konstruisao *Fiat* i koji su se proizvodili u Srbiji, bili su godinama obeležje ulica Jugoslavije i drugih zemalja Jugoistočne Evrope. Oni su predstavljali kotrljajući simbol modernizacije i skromnog blagostanja. Povratak *Fiata* je za stanovništvo važan znak normalizacije i obećanje da bi budućnost posle dve decenije propadanja mogla da bude bolja. Imajući u vidu ekonomsku slabost regiona i veliku nezaposlenost, naročito među omladinom, strane investicije na Zapadnom Balkanu su neizostavne za podsticaj privrednog rasta.

Nakon dužih pregovora, torinsko preduzeće i predstavnici srpske vlade potpisali su 29. septembra 2008. ugovor o zajedničkom ulaganju.^a

U međuvremenu ovaj projekat zapao je u teškoće jer je *Fiat*, kao i svi drugi proizvođači automobila, pogođen svetskom ekonomskom krizom. Proizvodnja *Zastave* pokrenuta je opet, ali u znatno manjem obimu nego što je najavljeno. Odustajanje zapadnih investitora od ovog i drugih projekata bitno bi uticalo na verodostojnost proevropske politike u Srbiji i dalo bi dodatni podsticaj pristalicama proruskorijentacije.

Aludirajući na nesigurne izgleda za realizaciju poduhvata sa *Fiatom*, ruski ambasador Konuzin naglasio je prilikom posete Kragujevcu da Rusija uvek ispunjava svoja obećanja kada se radi o privrednim planovima.^b On je podsetio na to da je Srbija jedina zemlja van Zajednice nezavisnih država (ZND) koja poseduje obuhvatan sporazum o slobodnoj trgovini s Rusijom. Sporazum bi, međutim, nakon pristupanja Srbije Evropskoj uniji, automatski prestao da važi.

a Katharina Kort, »Fiat preuzima kontrolu nad Zastavom«, u: *Handelsblatt*, 30.9.2008, str. 12.

b »Konuzin: Rusija će realizovati dogovorene investicije«, *Beta News Agency*, 16.4.2009. godine.

Novoizabranom predsedniku ipak je nakon parlamentarnih izbora 11. maja 2008. pošlo za rukom da sastavi „proevropsku“ koaliciju vlade pod vođstvom njegove DS. Suštinski činilac koji je sprečio da posle ovih parlamentarnih izbora dođe do povratka u političku prošlost bilo je potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i asocijaciji (SAA) sa EU 28. aprila 2008. u Briselu. Evropska unija je s mukom savladala protivljenje nekoliko država članica potpisivanju takvog sporazuma koji daje obavezujući karakter odnosima EU sa Srbijom. One države EU koje nisu htele da prihvate ovaj dokument, u prvom redu Holandija i Belgija, obrazložile su svoje protivljenje time da Haški tribunal za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji još nije potvrdio „punu saradnju“ Srbije. Ta grupa zemalja izdejsvovala je, takođe, da odmah bude suspendovan takozvani privremeni sporazum, koji omogućava da bitne pogodnosti iz Ugovora o stabilizaciji i asocijaciji počnu da važe i pre njegove ratifikacije u svih 27 parlamenata zemalja članica EU. Privremeni sporazum trebalo bi da počne da važi tek posle razjašnjenja „haškog pitanja“. Uprkos svemu, potpisivanje sporazuma je u očima stanovništva Srbije delovalo kao da je članstvo u EU nadohvat ruke?³⁸

Liberalna ili suverena demokratija?

Na jesen 2008. u Srbiji je udeo pristalica pristupanja EU opet porastao na preko dve trećine svih birača koji bi izašli na glasanje.³⁹ Iako je nova vlada uspostavljena samo uz pomoć bivše glavne režimske partije, Socijalističke partije Srbije (SPS), uspela je, ipak, da 9. septembra 2008. u Skupštini dobije većinu za ratifikaciju Sporazuma o stabilizaciji i asocijaciji sa Evropskom unijom. Ni bastion nacionalističkog populizma i najznačajnija opoziciona snaga, Srpska radikalna Stranka (SRS), nije opstao posle ove konkretizacije perspektive Srbije za ulazak u EU: zamenik šefa partije, Tomislav Nikolić, otepio se zajedno s grupom poslanika od većine u svojoj partiji glasajući za ratifikaciju Sporazuma. Time se populistička desnica u Srbiji podelila na dva neprijateljska tabora, čime je s te strane znatno popustio politički pritisak na proevropsku vladu.

Nekoliko dana pred izbore u Srbiji, 11. maja 2008, komesar EU za proširenje, Oli Ren je značaj ovog glasanja okarakterisao kao izbor između »evropskog načina života« i (Putinovog) »nacionalističkog autoritarizma« koji se iskazuje u različitim oblicima u Jugoistočnoj i Istočnoj Evropi.⁴⁰ Pristalice Putinovog koncepta "suverene

38) Zemlje kandidati su Turska, Hrvatska i bivša jugoslovenska republika Makedonija; sa Albanijom, Srbijom, Crnom Gorom i Bosnom i Hercegovinom EU je potpisala sporazume o stabilizaciji i asocijaciji.

39) »Strategic: Ulazak Srbije u EU podržava 74 odsto građana«, *Beta News Agency*, 9.10.2008. godine.

40) Komesar EU za proširenje tadašnji politički sistem Rusije okarakterisao je sledećim rečima: »[...] suštinski, to je sistem u kojem elite imaju monopol nad resursima koristeći državne ustanove i ovlašćenja koji nisu pod kontrolom ustavnih sistema kao u liberalnim demokratijama «, Olli Rehn, *Europe's Smart Power in Its Region and the World*. Speech at the European Studies Centre, St Antony's College, University of Oxford, 1.5.2008, str.5.

demokratije” ostali su u Srbiji u manjini, što su pokazali i rezultati izbora.⁴¹ Pod tim lajtmotivom je poslednjih godina u Kremlju nastala ideološka tvorevina koja se poziva na posebne tradicije zemalja i na njihovu individualnu “psihologiju”, koju komesar za proširenje Ren shvata kao protivtežu Evropskoj uniji kao uzoru „liberalne demokratije“.⁴²

Rusija do sada nije uspela da razbije svoju “duboku političku usamljenost” (Tomas Gomar) ni uz pomoć Srbije, niti uz pomoć bilo koje druge zemlje u Jugoistočnoj Evropi. Bugarska, Rumunija, Grčka, Srbija, Makedonija, Crna Gora i druge države koje zbog zajedničkih kulturnih tradicija i istorijskih veza teže dobrim odnosima sa Rusijom, iako u različitim razmerama, integrisane su u evroatlantske strukture. U slučaju Srbije se na kraju pokazalo da sve dok postoje perspektive za pristupanje EU, atraktivnost Rusije kao političkog i ideološkog protivmodela deluje samo u ograničenoj meri. Iako je zapadna politika prema Kosovu privremeno široko otvorila vrata za povratak ruskog političkog uticaja u Srbiju, privlačnost EU time nije bila presudno opala. To znači da bi ponovo mogao da nastane veći prostor za ruski uticaj na Zapadnom Balkanu ukoliko bi iznova oslabio “magnetizam EU”, na primer u slučaju zastoj politike proširenja EU ili novih zaoštavanja etnopolitičkih konflikata u regionu.

Početkom 2009. ponovo je opala podrška srpskog stanovništva za pristupanje EU. Razlog za to bilo je, prema tumačenju istraživača javnog mnjenja, razočarenje zbog sporog približavanja Uniji. Većina ispitanika (preko 60 odsto) bila je mišljenja da se u Briselu stalno postavljaju novi i oštriji uslovi za prijem.⁴³ Istovremeno se pokazalo da veliki deo stanovništva i dalje odlučno odbija pristupanje NATO-u. Takođe, znatno opada saglasnost za članstvo u EU, ukoliko se ono vezuje sa članstvom u NATO-u (grafikon 3).

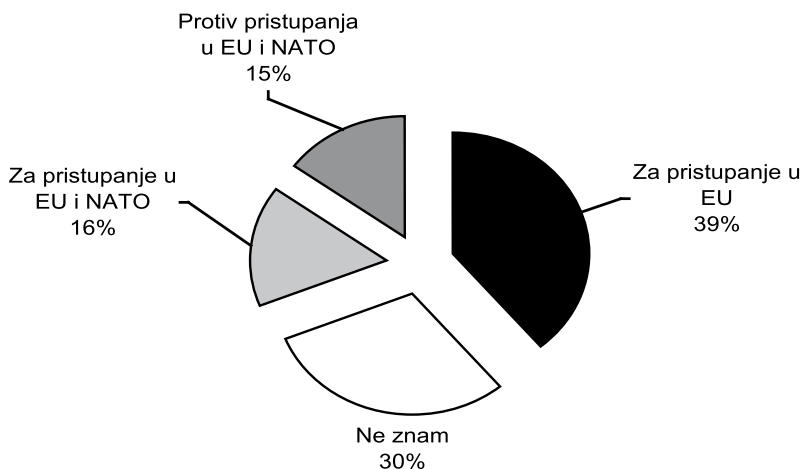
41) Primer oduševljenog prihvatanja ovog koncepta u nacional-konzervativnim krugovima Srbije je recenzija Slobodana Antonića, “Putinizam: ideja patriotske elite”, u: *Nova srpska politička misao*, 5.2.2009, <www.nsmrp.rs>.

42) Koncept “suverene demokratije” detaljno je obrazložio dugogodišnji zamenik šefa predsedničke uprave, Vladimir Zurkova?: »Rossija dolžna umet' konkurirovat'» [Rusija mora da bude spremna za konkurenciju], u: *Izvestija*, 22.7.2008, <www.izvestia.ru/politic/article3118667/index.html>.

43) Rezultati ankete Strategic Marketing po nalogu srpske vlade u decembru 2008, www.seio.sr.gov.yu/code/navigate.asp?Id=90

Grafikon 3.

Stav stanovništva Srbije prema članstvu u EU i NATO (u procentima)

Izvor: Centar za slobodne izbore i demokratiju (CeSID), Beograd, maj 2009.g.

Drugim rečima, samo zato što je Brisel pred predsedničke i parlametarne izbore 2008. godine u izvesnoj meri otvorio put Srbije ka EU, ne znači da su zauvek otklonjene mogućnosti Rusije da opet izgradi svoj uticaj u Beogradu. Pokazalo se, međutim, da sa svakim konkretnim napretkom u procesu približavanja Srbije EU raste i odobravanje pristupanja Evropskoj uniji. U obrnutom slučaju, popularnost EU opada onda kada stanovništvo stiče utisak da EU uzmiče od Srbije. Ukoliko dođe do gubitka perspektive za pristupanje EU ili/i do novih kritičnih zapleta u regionu, u Beogradu bi mogla da se potegne „ruska karta“. Srpski ministar odbrane Dragan Šutanovac otvoreno je obrazložio stanje stvari: „Ukoliko nam EU ne otvori vrata [...], naći ćemo druga rešenja sa Rusijom”.⁴⁴ Znatno deo srpskog stanovništva se u svakom slučaju ne bi protivio takvom razvoju.

44) Razgovor sa ministrom Šutanovcem, »Après la force, la Serbie privilégie la diplomatie«, u: *Le Figaro*, 8.10.2008.

Spoj energetike i politike: *Gazprom* na Zapadnom Balkanu

Rast ekonomskog značaja Rusije za Jugoistočnu Evropu otvara novi prostor Moskvi da ostvaruje svoje političke interese u tom regionu. Već se ispostavilo da odlučujuća uloga Rusije za očuvanje energetske bezbednosti većine država Jugoistočne Evrope ne ostavlja tim zemljama drugi izbor nego da traže političke dogovore sa Moskvom, iako to ne nailazi uvek na odobravanje u Vašingtonu i Briselu. Najbolji primer za to je učešće maltene svih država Jugoistočne Evrope u izgradnji rusko-italijanskog gasovoda „Južni tok“ (South Stream), uprkos ozbiljnim prigorovima SAD.

Već 2005. otvorene su prve benzinske pumpe ruskog naftnog giganta *Lukoil* u Srbiji. To je bio događaj na koji je zapadna javnost slabo obratila pažnju, ali u kojem se, retroaktivno, može prepoznati početni signal za privrednu ofanzivu Rusije u celoj Jugoistočnoj Evropi. Dve godine kasnije *Lukoil* je u ovaj region već bio investirao 1,5 milijardu američkih dolara. Godišnje isporuke prirodnog gasa dostigle su 73 milijarde kubnih metara, što je približno polovina količine koju je Rusija isporučivala EU. To su podaci koje je izneo tadašnji ruski predsednik, Putin, u govoru prilikom Energetskog samita Jugoistočne Evrope, održanom 24. juna 2007. u Zagrebu.⁴⁵ Putin je ukazao na to da ruska strategija u oblasti energetike i te kako uzima u obzir sve veće učešće država regiona u evropskim integracionim procesima, kao i to da je Rusija spremna da pojača saradnju sa EU u energetici. Neposredno pre energetskog samita, *Gazprom* i italijanski gigant *ENI* potpisali su memorandum kojim je predviđena izgradnja ogromnog gasovoda, nazvanog „Južni tok“, od juga Rusije preko dna Crnog mora i potom preko jugoistočne Evrope do Italije. Ostvarenje ovog projekta od tada je najpreči politički cilj Rusije u Jugoistočnoj Evropi.

Nakon finansijskog jačanja Rusije u vreme visokih cena sirovina u međunarodnoj trgovini, Moskva ne samo što je postala tražen privredni partner u energetici Jugoistočne Evrope, već su u međuvremenu mnogobrojna ruska preduzeća počela da investiraju u proizvodnju mašina i motornih vozila, dobijanje obojenih metala, turizam, bankarstvo i druge privredne oblasti u regionu. Uprkos svetskoj ekonomskoj krizi, koja je potom teško pogodila Rusiju i države Jugoistočne Evrope, Moskva već na osnovu svog jakog položaja u energetici raspolaže bitnom prednošću na osnovu koje na dugi rok ostaje nezamenjiv privredni partner i samim tim neminovno i nezaobilazna politička veličina u Jugoistočnoj Evropi.

Kako je prikazano na grafikonu 4, većina država Jugoistočne Evrope upućena je u velikoj meri na isporuke prirodnog gasa iz Rusije. Republika Makedonija, na primer,

45) President of Russia, *Speech at the Balkan Energy Cooperation Summit*, Zagreb, 24.6.2007., www.kremlin.ru/eng/text/speeches/2007/06/24/1214_type82912type82914_135740.shtml .

čak sto odsto. Početkom 2009, kada je zbog ukrajinsko-ruske svade izostao uvoz prirodnog gasa, neke od zemalja u regionu nisu mogle da održe svakodnevne privredne aktivnosti, niti da obezbede grejanje u stanovima. Na vrhuncu krize januara 2009, Mađarska i Nemačka su na molbu srpskog predsednika, Borisa Tadića, isporučile prirodni gas kao pomoć. Srbija je prepustila deo ovog gasa Bosni i Hercegovini. Sa jedne strane, to je poboljšalo ugled Mađarske i Nemačke na Zapadnom Balkanu i doprinelo, makar privremeno, boljem sporazumevanju Beograda i Sarajeva, ali je spas iz inostranstva u poslednjoj sekundi pokazao celome svetu koliko je energetska bezbednost u ovom regionu problematična.

Privreda Crne Gore u ruskim rukama

Za najmanju državu u regionu, Crnu Goru, ekonomska zavisnost od ruskih partnera dostigla je kritičan nivo. Ruski preduzetnici su u ovoj zemlji sa oko 650.000 stanovnika do sada investirali dve milijarde američkih dolara.^a Približno 30.000 ruskih državljanina je u ovoj maloj jadranskoj zemlji kupilo zemljište i stanove. Polovinu crnogorskih prihoda od izvoza ostvarivao je do izbivanja svetske ekonomske krize Kombinat aluminijuma Podgorica (KAP).^b Ova fabrika koja se u prvoj polovini 2009. nalazila pred likvidacijom, većinskim delom je u vlasništvu *Rusal*-a, najvećeg svetskog proizvođača aluminijuma. *Rusal* pripada većim delom ruskom oligarhu Olegu Deripaski. Zatvaranjem KAP-a bila bi pogođena celokupa nacionalna ekonomija ove male zemlje. Crnogorski zvaničnici su američkim sagovornicima saopštili da bi brzo pristupanje njihove zemlje NATO-u bilo neophodno kako bi se izbalansirao ruski ekonomski uticaj.

Druge države u regionu nisu, doduše, uspostavile tako bliske veze sa ruskim partnerima. Ruske firme su, međutim, maltene svugde snažno zastupljene u petrohemiji, a ponegde igraju glavnu ulogu: tako *Zarubežneft* poseduje najznačajnija preduzeća petrohemijske industrije u Republici Srpskoj.

Dok je veliki ruski koncern nafte *Lukoil* vodeći za isporuku sirove nafte i goriva na Zapadnom Balkanu, *Gazprom* dominira tržištem prirodnog gasa.^d

a Vidi: Genadij Susojev, »Černogorija priobretat metalličeskij otenok. Filip Vujanović i Dmitrij Medvedev zajmutsja problemami Olega Deripaski« U: *Kommersant*”, 26.2.2009.

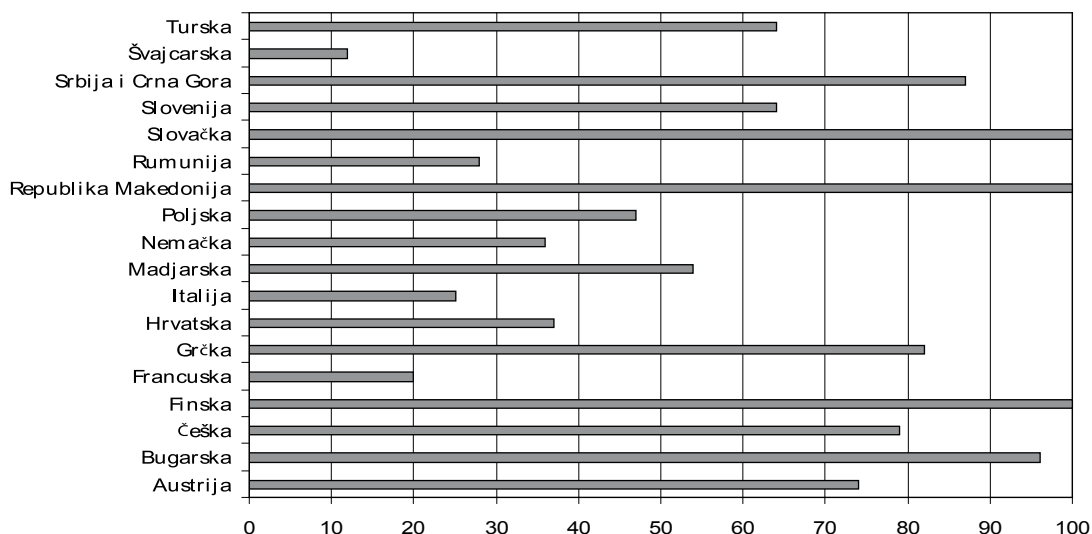
b Vidi: *The Russian Economic Penetration in Montenegro*, European Parliament Briefing Paper, Brisel, Dec. 2007.

c Vidi: Anatoly Pomorcev, »Russia Serbia Energy Deal: Two Sides of a Coin«, u: *Monitoring Russia Serbia Relations. First Report*, Beograd: International and Security Affairs Centre, Januar 2009, str. 30, <www.isac-fund.org/download/First_report_of_the_Monitoring_Russia_Serbia_Relations_project.pdf>.

d Na *Gazprom* otpada 85% ruske proizvodnje prirodnog gasa. Ruska država drži približno 50% akcija *Gazproma*, ostatak pripada domaćim i stranim investitorima. Roland Götz, »Evropski uvoz gasa putem gasovoda: projekti i sigurnosni aspekti«, u: (*Energiiewirtschaftliche Tagesfragen*), 58 (2008) 8, str. 9.

Baš kao i ostatak Evrope, i države Jugoistočne Evrope će u bliskoj budućnosti morati da uvoze još više nafte i zemnog gasa. EU trenutno pokriva trećinu svojih potreba za naftom i polovinu za gasom iz Rusije (druge dve zemlje iz kojih stiže gas su Norveška i Alžir).⁴⁶ Za većinu država Jugoistočne Evrope izvesno je da će snabdevanje energijom moći da obezbede samo u dogovoru sa Moskvom. Zato se države Zapadnog Balkana, kao i svi drugi kupci na međunarodnim tržištima energetske sirovine, trude da sklope dugoročne stabilne ugovore sa ruskim isporučiocima.

Grafikon 4 Udeo Gazproma na evropskim gasnim tržištima u 2006. godini (u procentima)

Udeo pojedinačnih dobavljača na tržištu obično ostaje isti duži niz godina jer se za isporuke prirodnog gasa po pravilu zaključuju dugoročni ugovori.

Izvor: Energy Information Administration (EIA), *Country Analysis Brief: Russia*, maj 2008, <www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Russia/Full.html>

Rusiji je stalo da još više poveća izvoz energije, kako bi prikupila sredstva koja su joj potrebna za nabavku zapadne tehnologije.⁴⁷ Za Jugoistočnu Evropu javljaju se dve posledice: s jedne strane, region će u budućnosti dobiti na značaju kao tranzitni ko-

46) Vidi: Franz-Lothar Altmann, »Snabdevanje energije kao pitanje budućnosti (Jugoistočne) Evrope«, u: *Südosteuropa-Mitteilungen*, 48 (2008) 3, str. 7.

47) Vidi: Vladimir Milov, *Russia and the West. The Energy Factor*, Washington: Center for Strategic and International Studies, jul 2008.

ridor za snabdevanje drugih delova kontinenta energijom iz Rusije.⁴⁸ S druge strane, zemlje Jugoistočne Evrope moraće više da uzimaju u obzir interese Moskve da bi o njima vodile računa prilikom utvrđivanja energetskih koridora i zadovoljile sopstvene potrebe.

Privlačnost starih veza

Gazprom i *ENI* su juna 2007. najavili da će do 2013. godine izgraditi sistem za transport prirodnog gasa koji će preko dva kraka u Jugoistočnoj Evropi dopirati do severa i juga Italije.⁴⁹

Karta 1

Izvor: Daniel Möckli (Hg.), *Energetska bezbednost u Evropi. Stanje i perspektive*, Ciriš: Center for Security Studies, ETH Ciriš, jun 2008.godine (CSS analize i politika bezbednosti 36).

Međutim, već i samo planiranje „Južnog toka“ je zakasnilo tako da rukovodstvo *Gazproma* navodi kao rok za završetak gasovoda tek 2015. godinu.⁵⁰ „Južni tok“ je prvo-

48) Vidi: Ioannis N. Grigoriadis, *Natural Gas Corridors in Southeastern Europe and European Energy Security*, Atina, jul 2008. (Eliamep Thesis 2/2008), <http://central.radiopod.gr/en/wp-content/uploads/2008/09/eliamap_thesis_no_2.pdf>.

49) Vidi: Mark A. Smith, *Russian Energy Interests in the Balkans*, Shrivenham: Defence Academy of the United Kingdom, mart 2008, str. 2.

50) »Gazprom Estimates South Stream to Cost 24 Billion €“, *RusEnergy* (online), 9.2.2009, <www.rusenergy.com/>.

bitno trebalo da doprema iz Rusije i centralne Azije u Jgoistočnu Evropu 30 milijardi kubnih metara zemnog gasa godišnje. Početkom 2009. predviđeni protok povećan je na 47 milijardi kubnih metara. Planirano je da cevovod počne u južnoj ruskoj oblasti Krasnodar, da prevali 900 kilometara tlom Crnog mora u dubinama do 2000 metara sve do Varne u Bugarskoj. Severni krak trebalo bi da se gradi od Bugarske, Srbije, Mađarske i Slovenije ili Austrije do severne Italije i da snabdeva gasom zapadnu Centralnu Evropu. U septembru 2009. godine, francuske firme izrazile su interes da izgrade produžetak gasovoda od severa Italije do juga Francuske. Južni krak trebalo bi da vodi od Bugarske i Grčke, preko Jonskog mora i da izađe na kopno u južnoj italijanskoj oblasti Apuliji. Ovom kraku bi mogle da se priključe Republika Makedonija i Albanija (pogledati kartu, str. 20).

Većina država Jugoistočne Evrope, bez obzira da li su već članice EU ili kandidati za članstvo, preduzele su obuhvatne političke mere, kako bi stekle korist od „Južnog toka“. Bugarska, koja ne ispoljava veliku rezervisanost prema Rusiji, dočekala je Vladimira Putina s naglašenim prijateljstvom prilikom jednog od njegovih poslednjih putovanja u inostranstvo u svojstvu predsednika države 18. januara 2008. godine. Nekoliko nedelja pre 130-godišnjice oslobođenja zemlje od osmanlijske vlasti uz pomoć Rusije, poseta šefa ruske države bila je dobra prilika da se istakne tradicionalna povezanost dve nacije.⁵¹ Glavni događaj bilo je potpisivanje obimnog privrednog ugovora u kojem projekat „Južnog toka“ zauzima centralno mesto.⁵² Ugovoreno je takođe da ruska firma *Atomstrojexport* podigne drugu atomsku centralu u Bugarskoj. Pored toga, obe strane usaglasile su se da će obnoviti sporazum o licencama za proizvodnju ruskog naoružanja u Bugarskoj i njegov izvoz.

Putin je 29. aprila 2008. u Kremlju pozeleo dobrodošlicu grčkom premijeru Konstantinu Karamanlisu, kako bi se zapečatilo učesće Atine u projektu „Južni tok“. Od 2003. nadalje Putin se pet puta sastao sa Karamanlisom. U decembru 2007. dva državnika ugovorila su prodaju 420 ruskih oklopnih transportera tipa BMP-3M Grčkoj, jednoj od članica NATO-a.⁵³ Ruski predsednik ovom prilikom naglasio je da Moskva ne vidi ograničenja u vezi sa isporukom naoružanja i vojne opreme Grčkoj. Grčki analitičari objasnili su spremnost vlade u Atini da se upusti u ovakvu trgovinu pre svega naročito povoljnom cenom ruskih transportera. Oni su, međutim, ukazali na jake grčko-ruske istorijske, kulturne i religiozne veze kao povoljnost za ovaj posao.

Kada je početkom 2008. godine postalo izvesno da će i Srbija učestvovati u izgradnji „Južnog toka“, državni vrh Hrvatske je započeo promenu strategije u energetskej po-

51) Vidi: Yevgeni Sadikov, »Bulgaria's Relations with Russia«, in: *International Affairs* (Moskau), 54 (oktobar 2008.) 5, str. 92–101.

52) Videti: Judit Roset Farré/Ognian Hishow, »Wirtschaftsinteressen und mehr: Bulgarien als engster Freund Moskaus in der EU. Wo steht das pro-russische Neumitglied im europäisch-russischen Dialog? (Privredni interesi i više: Bugarska kao najbliži prijatelj Moskve u EU. Gde se nalazi proruski novi član u evropsko-ruskom dijalogu?«, Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik, februar 2008. (Prilog za diskusije FG 1, 1/2008).

53) Uporediti Smith, *Russian Energy Interests in the Balkans* [kao i fusnota.], str. 4.

litici, koja je podrazumevala ponovno pribižavanje Rusiji. Predsednik Stjepan Mesić izrazio je zabrinutost da bi Hrvatska mogla da bude „zaobiđena“ kod izgradnje energetskih koridora u regiji i pokrenuo je ponovo diskusiju o hrvatsko-ruskom projektu naftovoda „Družba Adrija“. Predviđena je izgradnja kraka naftovoda „Družba Adrija“ koji bi išao do hrvatskih luka na Jadranu.⁵⁴ Kako bi se privrednim vezama sa Rusijom podario novi impuls, Zagreb je, takođe, pokrenuo reaktiviranje bilateralnog Komiteta za privrednu i naučno-tehničku saradnju, koji se nije sastajao već pet godina.

Oživljavanje ovog foruma Hrvatskoj je donelo niz koristi. Tako je *Gazprom* novim ugovorom garantovao povećanje svojih isporuka zemnog gasa za Hrvatsku sa 1,15 na 2,6 milijardi kubnih metara godišnje počevši od 2010. godine.⁵⁵ Pored toga ruski koncern najavio je da će se gasovod „Južni tok“ prostirati i teritorijom Hrvatske.⁵⁶ Vlada u Zagrebu ovaj dogovor isticala je kao dokaz da je bila ispravna „nova definicija državne energetske strategije“, budući da su uspostavljeni novi putevi isporuke energije i time ojačana energetska bezbednost zemlje.⁵⁷ U skladu s tim, hrvatska Vlada je u martu 2009. potpisala novi ugovor sa Budimpeštom. Obe strane nameraavaju da zajedno investiraju 400 miliona evra kako bi spojile hrvatsku sa mađarskom razvodnom mrežom i time omogućile uvoz ruskog zemnog gasa u Hrvatsku. U septembru 2009. predsednica vlade Jadranka Kosor izrazila je u razgovoru sa ruskim premijerom Putinom želju Hrvatske da bude uključena u «Južni tok».

Promena strategije u Hrvatskoj i ostali primeri dokazuju kako težnja država Jugoistočne Evrope ka dugoročnoj energetske bezbednosti povlači sa sobom političko prilagođavanje u odnosima sa Rusijom kao i u međusobnim odnosima. Nakon završetka hladnog rata i uspostavljanja novih bezbednosno-političkih saveza sa Zapadom, većina država u regionu dosledno je prilagođavala svoju spoljnu politiku željama SAD i EU. Međutim, u slučaju „Južnog toka“ mnoge od ovih zemalja, od kojih su mnogo članice EU i NATO, prešle su preko zamerki iz Vašingtona i Brisela.⁵⁸ U početku se na Zapadu ovaj projekat gasovoda, kao i težnja *Gazproma* da učvrsti svoju poziciju na evropskim tržištima, smatrao direktnom konkurencijom gasovodu „Nabuko“ (Nabucco) kojeg Unija finansijski podupire, a SAD politički podržavaju.⁵⁹

54) »Mesić: Sada je na redu projekt Družba Adrija« u: *Jutarnjem Listu* (Zagreb), 5.9.2008.

55) Željko Bukša, »Ponovo se otvara projekt Družba Adria«, u: *Vjesniku* (Zagreb), 18.2.2009.

56) Pregovori, međutim, izgleda da nisu još odmakli. Hrvatska premijerka Jadranka Kosor je iskoristila 1. septembra 2009 viđenje sa premijerom Putinom da iznova pokrene to pitanje. «Kosor Putinu: Hrvatska želi plinovod 'Južni Tok'», «Jutarnji list», Zagreb, 2.09.2009. godine.

57) »Damir Polančec: Vrijeme je za nuklearku«, u: *Večernjem Listu* (Zagreb), 23.2.2009. godine.

58) Aleksandar Medvedev, zamenik predsednika uprave *Gazproma*, vidi u težnjama Vašingtona da spreči države EU da saraduju sa ruskim koncernom pokušaj Vašingtona da razjedini i oslabi Evropsku uniju. Aleksandar Medvedev, »How the U.S. State Department Is Trying to ›Contain‹ Gazprom«, u: *International Affairs* (Minneapolis/Minn.), 54 (oktobar 2008) 5, str. 90.

59) Toby Vogel, »Extending Russian Energy Influence to Southern Europe«, *EuropeanVoice.com* (online), 29.1.2009, www.europeanvoice.com/folder/energyquarterlypipelinesandsecurityofsupply/100.aspx?artid=63781 .

„Nabuko“ treba da dovodi prirodni gas iz Azerbejdžana, Turkmenistana, Kazahstana i možda Irana preko Turske, Bugarske, Rumunije i Mađarske u Austriju. Projekt je, međutim, zastao jer zemlje koje učestvuju u njemu sa sve većom skepsom postavljaju pitanje odakle bi zaista mogao da dolazi gas za gasovod i kako će izgledati njegovo finansiranje.⁶⁰ Za razliku od ovog projekta koji je praćen teškoćama i sumnjama, Rusija je u decembru 2007. potpisala sporazum sa Kazahstanom i Turkmenistanom o izgradnji gasovoda „Prikaspijski“ kojim će se dopremiti prirodni gas iz Centralne Azije u Rusiju. Moskva je kavkaskim i centralnoazijskim proizvođačima u julu 2008. ponudila da njihov prirodni gas kupuje po evropskim tržišnim cenama. No, ima nagoveštaja da barem Turkmenistan nastoji da uspostavi neposredne odnose sa zapadnim kupcima čime bi količine namenjene Rusiji mogle da budu smanjene. *Gazprom* ugovara i sa Iranom i Libijom zajedničke isporuke prirodnog gasa na tržište Zapadne Evrope.⁶¹

Gazprom u Srbiji: pretvaranje političkog u ekonomski kapital

Politička dimenzija projekta „Južnog toka“ nigde se nije pokazala tako jasno kao u odluci Moskve s početka 2008. da jedan krak gasovoda prolazi kroz Srbiju. Srbija spada u države Jugoistočne Evrope koje nemaju alternativu ruskim energetske isporukama. Ukoliko se izgradi „Južni tok“, ova zemlja ubuduće neće biti samo uvoznik nego i karika u tranzitu kavkaske, centralnoazijske i ruske nafte i prirodnog gasa u EU. Time ne samo da bi se povećala energetska bezbednost zemlje, nego bi Beograd mogao i da se raduje zbog stalnih prihoda od tranzitnih taksi.

Skupština Srbije je 9. septembra 2008. ratifikovala takozvani Energetski sporazum sa Rusijom – na istoj sednici na kojoj je potvrđen i Sporazum o stabilizaciji i asocijaciji sa Evropskom unijom. Energetski sporazum treba da važi trideset godina i automatski se produžuje. Skupština je time stavila na snagu ugovor koji su 25. januara 2008. u Kremlju potpisali bivši ruski predsednik Putin i njegov kolega po dužnosti Boris Tadić, kao i tadašnji premijer Vojislav Koštunica.⁶² Budući da je u ugovoru data garancija *Gazpromu* da će moći da stekne 51 odsto državnog preduzeća „Naftna industrija Srbije“ (NIS) po izuzetno povoljnim uslovima, a ruska kompanija morala je da pruži samo pravno neobavezujuću izjavu da će izgraditi „Južni tok“ i podzemno skladište prirodnog gasa u Srbiji, ovaj sporazum je uglavnom ocenjen kao politička trgovina..

60) Gerd Höhler, »Russland schnappt der EU das Gas weg – und gefährdet ‘Nabucco’« („Rusija otima EU gas – i ugrožava ‘Nabuko‘“, u: *Handelsblatt*, 3.7.2008, str. 5.

61) Vidi: Sergej Blagov, »Russia Strengthens Clout with Energy«, *ISN Security Watch*, 23.7.2008, <www.isn.ch>.

62) President of Russia, *Press Statements Following Russian-Serbian Talks with the Participation of First Deputy Prime Minister Dmitrii Medvedev, Serbian President Boris Tadic and Serbian Prime Minister Vojislav Kostunica*, Moskva, 25.1.2008, www.kremlin.ru/eng/speeches/2008/01/25/1330_type82914type82915_158129.shtml .

Gazpromova ponuda za NIS je prihvaćena, a da prodaja ovog preduzeća nije javno raspisana i sprovedena kao transparentni proces, kako je to uobičajeno za poslove ovog reda veličine. Javnost Srbije je s nelagodnošću primila k znanju da će nakon prodaje NIS-a *Gazprom* ubuduće indirektno kontrolisati približno četvrtinu srpskog državnog budžeta. Ovaj udeo državnih prihoda potiče od poreza koji se ubire od prodaje benzina i drugih proizvoda NIS-a.⁶³

U februaru 2009. *Gazpromneft* je preuzeo 51 odsto udela u NIS-u.⁶⁴ Za to je ruski koncern platio 400 miliona evra i obavezao se da će do 2012. investirati dodatnih 547 miliona evra u obnovu zastarele infrastrukture NIS-a.⁶⁵ Bio je to dobar posao za *Gazprom*: već u februaru 2009. ovo preduzeće objavilo je da će otvoriti banku u Beogradu kako bi u sopstvenoj režiji moglo da finansira neophodne investicije u srpsku petrohemiju i da za sebe i druga ruska preduzeća otvori nova poslovna polja u regionu.

Vlada Srbije se ovakvim povlašćenim ophođenjem i „rabatom“ očigledno zahvalila Moskvi za podršku oko Kosova. Obrnuto, Dmitri Medvedev, tada još kandidat za najviši položaj u ruskoj državi, protumačio je ugovor „u suštini kao element moralne i ekonomske podrške Srbiji, koja je zbog zapadnih težnji suočena s problemom da Kosovu otvori put do nezavisnosti“.⁶⁶

U Jugoistočnoj Evropi otvoreno se pokazuje upotreba energetike u ruskoj spoljnoj politici kao oruđa u nastojanju Moskve da opet stekne značaj nezaobilaznog političkog partnera u svetskoj politici. Gasovodom „Južni tok“ ne treba samo da protiče energija, nego i politički uticaj kako bi se doprinelo ostvarivanju daljih ruskih interesa u regionu. Moskovske diplomate se odavno žale da su ruski investitori u Jugoistočnoj Evropi izloženi diskriminaciji iz političkih razloga. Preuzimanje NIS-a svedoči o nečem sasvim drugom: ono je rezultat davanja povlastica Moskvi zbog strateške računice srpske Vlade. „Stečeni spoljnopolitički kapital (ruski u Srbiji) delotvorno je primenjen u sklopu poslovnog nastupa *Gazproma*“, procenio je vodeći ruski stručnjak za Balkan Pavel Kandelj.⁶⁷

63) »Serbia in a Tight Spot after Signing Energy Agreement with Russia«, in: *Beta Monitor – Southeast Europe Economic Review* (Beograd), (15.9.2008) 354, str. 1.

64) »Serbia Gets EUR 400 m for Serbian Oil Industry«, in: *Beta Monitor – Southeast Europe Economic Review* (Beograd), (9.2.2009) 301, str. 11.

65) *Sporazum između Vlade Republike Srbije i Vlade Ruske Federacije o saradnji u oblasti naftne i gasne privrede*, www.srbija.sr.gov.yu/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=81909 .

66) Dmitri Medvedev [webportal predsedničkog kandidata Medvedeva], News, 25.2.2008. www.medvedev2008.ru/news_38.htm .

67) Pavel Kandelj, »Srbija između Kosovo, ES i Rossije« [Srbija između Kosova, EU i Rusije], u: *Mirovaja ekonomika i međunarodne odnošenija* (Moskva), (januar 2009) 1, str. 60.

Samouverenost uprkos lošim prognozama

Premijeri Vladimir Putin i Silvio Berlusconi konačno su 15. maja 2009, zajedno sa predstavnicima Bugarske, Srbije i Grčke, potpisali ugovor o izgradnji gasovoda "Južni tok". Međutim, veliki broj ruskih stručnjaka daje pesimističke prognoze u pogledu "Južnog toka".⁶⁸ Oni skreću pažnju na dva izvora rizika za taj poduhvat:

1. Svetska ekonomska kriza pogodila je u velikoj meri Rusiju. Zbog palih cena na svetskom tržištu, bitno su smanjeni prihodi od izvoza energije, čime je ugrožena sposobnost *Gazproma* da samostalno ili preko kredita finansira nove projekte. Jednovremeno postoji mogućnost da bi zbog inflacije u Rusiji i naglih promena u kursovima svetskih valuta iznova mogli da porastu troškovi izgradnje, naročito za čelične gasovodne cevi. Početkom 2009. *Gazprom* je procenio izdatke za izgradnju "Južnog toka" na 19-24 milijarde evra. Još 30. jula 2008, ministar energetike, Sergej Šmatko, izjavio je da se troškovi izgradnje gasovoda procenjuju na 20 milijardi američkih dolara. Čak je i ova suma bila dvostruko veća od one koja je s početka bila najavljena prilikom osnivanja zajedničkog preduzeća *Gazproma* i *ENI, South Stream AG*, 18. januara 2008. godine.

2. Raspoloživa količina prirodnog gasa mogla bi da bude nedovoljna jer se računa sa opadanjem ruske proizvodnje, a još nije utvrđen obim kavkaskih i centralnoazijskih isporuka. Analogno sumnjama koje su rasprostranjene na Zapadu da neće biti gasovoda "Nabuko", u Moskvi se strepi da će jeftiniji zapadni gasovod početi sa radom još pre "Južnog toka", čime bi mogao da potisne ruskog konkurenta.⁶⁹ Pozivajući se na interne dokumente *Gazproma*, ruski mediji izveštavaju da će završetak "Južnog toka" biti odložen za najmanje dve godine, što znači da bi mogao da bude gotov 2015. godine. Pored toga, neizvesna je izgradnja novih 2400 kilometara gasovoda u Rusiji koji treba da se priključe "Južnom toku", jer još nije poznato do kojih izvora prirodnog gasa uopšte treba da vode ovi gasovodi.⁷⁰ Šef ruske Vlade, Vladimir Putin, međutim, ostavio je prilično spokojan utisak kada je u martu 2009. sa svojim tadašnjim mađarskim kolegom Ferencom Đurčanjem (Ferenc Gyurcsany) prisustvovao potpisivanju ugovora o izgradnji mađarskog dela "Južnog toka". "Južni tok", kako je naveo Putin, biće zbog opadajućih cena jeftiniji od očekivanog i ne postoje problemi finansiranja.⁷¹ No, nove senke nadvile su se nad «Južni tokom» početkom septembra 2009, kada je nova bugarska Vlada nagovestila da namerava da promeni energetske politiku i da odstupi od postojećih dogovora s Rusijom.

68) »Noktjurn na neftegazovych trubach« [Nokturno za naftovod i gasovod], *Gazeta.ru* (Moskau), 30.7.2008, <www.gzt.ru/business/2008/07/30223016.html>.

69) Isto.

70) »Srbija stala čast'ju ›Južnogo potoka« [Rusija je postala partner u Južnom toku], u: *Vedomosti* (Moskva), 3.10.2008, <www.rb.ru/topstory/politics/2008/09/09/194204.html>.

71) »Russia, Hungary to Set up JV for South Stream Project«, *ITAR-TASS*, 10.3.2009, www.itar-tass.com/eng/level2.html?NewsID=13661306&PageNum=55 .

Ruska strategija da preko izgradnje privrednih veza, pre svega u oblasti energetike, obezbedi trajni politički uticaj u Jugoistočnoj Evropi, proizvela je, gledano iz moskovskog ugla, prve pozitivne rezultate. Isto kao što su se države iz regiona politički približile Moskvi s ciljem da povećaju svoju energetska bezbednost, trudiće se i da izbegavaju političke sukobe sa Moskvom, kako ne bi ugrozile postignute rezultate. Pri tome će neizbežno imati u vidu ishod sukoba Rusije i Ukrajine oko plaćanja isporuke gasa koji je za Ukrajinu bio nepovoljan. Nasuprot tome, Moskva pokazuje, na primeru onih država Jugoistočne Evrope koje uspešno održavaju veze sa Rusijom, da ispunjava svoja obećanja i da saradnja može još da se unapređuje.

Zapadni Balkan u trouglu EU – SAD – Rusija

U Jugoistočnoj Evropi Rusija se nije upustila u suparnički odnos sa EU u smislu pokušaja da integriše države tog područja u svoje spoljnopoličke konstrukcije kao što je Zajednica nezavisnih država (ZND). Štaviše, Moskva je u svojoj strategiji odnosa sa Zapadnim Balkanom uzela u obzir činjenicu da države sa ovog prostora teže ka članstvu u Evropskoj uniji.⁷² Razlog je taj što Rusija prepoznaje svoju korist u članstvu zemalja Jugoistočne Evrope u EU. Zbog kulturne i istorijske povezanosti i afiniteta prema Rusiji, koji su prisutni kod jednog dela stanovništva i političke elite u regionu, zemlje Zapadnog Balkana su otvorenije za proširenje saradnje sa istočnom velesilom nego baltičke države ili države istočne Srednje Evrope. One u Rusiji vide i izvanredno atraktivnog privrednog partnera. Ukoliko u budućnosti postanu članice EU, onda bi to moglo – kako kalkuliše Moskva – da donese i Rusiji političke i privredne koristi. Takav način razmišljanja sa ruske strane opet otvara Uniji mogućnost da Rusiju ne smatra samo snagom koja blokira i nepromenljivim protivnikom na Zapadnom Balkanu. EU može da uključi Moskvu u zajedničke političke planove, koji donose više sigurnosti u regiji i Evropi. Da li bi ova saradnja između EU i Rusije na Zapadnom Balkanu zaista mogla da bude produktivna, zavisiće od ishoda tri procesa:

- od napretka integracije zemalja Zapadnog Balkana, naročito Srbije, u Evropsku uniju;
- od postizanja sporazuma (u čemu mora da učestvuje i SAD), koji bi omogućili trajnu stabilnost na Kosovu i Bosni i Hercegovini;
- od sposobnosti Rusije da ostvari veleprojekt “Južni tok”.

Mukotrpana integracija zemalja Zapadnog Balkana u EU

Kriza politike proširenja EU, koja je tinjala od prijema Rumunije i Bugarske u Uniju početkom 2007, izašla je potpuno na videlo 2009. godine. Međutim, takozvani zamor EU od proširenja u istoj meri je rezultat nezadovoljstva EU zbog slabosti pravne države u novim članicama koliko i neizvesnosti u vezi sa daljim institucionalnim razvojem evropskog procesa integracije i njegovog prihvatanja među stanovništvom Evropske unije. Uz to, države Zapadnog Balkana uprkos nameri da pristupe EU, prema proceni Brisela, nisu ostvarile neophodan napredak, i to ne samo u pogledu

72) “Konuzin: Evropska integracija važna je za Srbiju.” Izjava ruskog ambasadora na konferenciji Fondacija Hans Zajdel i Instituta za međunarodnu politiku i privredu, *Beta News Agency*, 18.5.2009. godine

ekonomskih i političkih reformi, nego i u pogledu trajnog rešavanja konflikata u regionu.⁷³ Ukoliko dođe do zastoja u politici proširenja EU, a sukobi još ne budu rešeni, moraće da se računa s tim da će popustiti elan vlada Zapadnog Balkana da što pre ostvare tražene reforme kao i njihova spremnost da teže ka konstruktivnim mogućnostima rešavanja konflikata.⁷⁴ Recipročno tome raslo bi njihovo zanimanje za alternative članstvu u Uniji.

U svim državama Zapadnog Balkana nastali bi u tom slučaju pre svega povoljni uslovi za novo jačanje nacional-konzervativnih snaga. Politički najznačajnija zemlja u regionu, Srbija, verovatno bi reagovala težeći spoljnopolitički strateškom partnerstvu sa Rusijom, dok bi na unutrašnjem političkom planu ojačale simpatije za Putinov model „suverene demokratije“. Odnosi između Beograda i Brisela su ionako stalno u opasnosti da zapadnu u ćorsokak: većina država EU saglasila se sa suverenitetom Kosova. Samim tim ove države ubuduće neće moći da odobre nove ugovore EU sa Beogradom, koji bi u bilo kom obliku uvažili da Srbija polaže pravo na Kosovo. S druge strane, u Beogradu nijedna vlada neće nikada hteti da potpiše dokument iz kojeg bi proisticalo priznavanje Kosova kao samostalne države. Predsednik Tadić je već na osnovu ustavne zakletve primoran da u svakom trenutku naglašava da će njegova zemlja, ukoliko bude morala da bira između članstva u EU i očuvanja međunarдно-pravne pripradnosti Kosova Srbiji, uvek odabrati Kosovo.

Svaka vlada u Beogradu koja želi da održi ovaj pravi zahtev i očuva srpski entitet u Bosni i Hercegovini, ostaje upućena na pomoć Moskve. Ona ima svoju cenu, kako je to pokazala predistorija *Gazpromovog* posla u Srbiji. Međutim, Moskva je dosad samo u ograničenoj meri uspela da ostvari svoju nameru da pozivanjem na „privilegovane interese“ (Dmitri Medvedev) stekne politički uticaj u državama Zapadnog Balkana, a naročito u Srbiji. Buduće usmerenje Srbije ostaje od izvanrednog značaja za učvršćenje stabilnosti na Zapadnom Balkanu, a time i sigurnosti Evrope. Da li će države u regionu, a pre svega Srbija, i dalje moći da se drže usmerenja ka integraciji u EU u velikoj meri zavisi od daljeg razvoja transformacije konflikata na Kosovu i u Bosni i Hercegovini.

73) Vidi: Solveig Richter/Dušan Reljić, *Credibility and Compliance, The EU's Common Foreign and Security Policy (CFSP) Risks Forfeiting Its Leverage in the Western Balkans*, Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik, decembar 2008. (SWP Comments 32/08), www.swpberlin.org/en/common/get_document.php?asset_id=5612 .

74) Uporedi: Dušan Reljić, *Beitrittsanträge zur Unzeit. Die Westbalkanstaaten drängen in die Europäische Union (Zahtevi za članstvo u nepogodno vreme. Države Zapadnog Balkana pritiskaju u Evropsku uniju)*, Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik, januar 2009. (SWP-Aktuell 4/09), www.swp-berlin.org/common/get_document.php?asset_id=5703 .

Protivrečnosti u politici Evropske unije na Kosovu

Nastojanja EU oko mirnog rešenja sporova u vezi sa Kosovom institucionalno se oslanjaju na dva stuba: misiju za uspostavljanje pravne države EULEX i specijalnog predstavnika EU, koji je istovremeno rukovodilac Međunarodne civilne kancelarije (*International Civilian Office* - ICO) u Prištini. Dok ICO treba da podstiče integraciju Kosova u EU i ostvarenje plana za nezavisnost Kosova (koji je srpska strana odbila), EULEX se izjašnjava kao neutralna misija u pogledu međunarodno-pravnog statusa Kosova.⁷⁵ Ova protivrečnost umanjuje verodostojnost, a time i uspešnost sprovođenja politike EU na Kosovu. Evropska unija odlučila je da upućivanjem misije EULEX, najveće civilne misije u okviru Evropske politike bezbednosti i odbrane (ESDP), presudno doprinese tome da se na Kosovu obrazuju demokratski odnosi i da se uspostavi miran multietnički suživot.⁷⁶ Kako bi EULEX započeo svoj rad i na severu Kosova, koji je većinski naseljen Srbima, bilo je neophodno da prethodno, uz saradnju Rusije, bude zaključen poseban sporazum između UN i srpske Vlade. U ovom delu Kosova koji se graniči sa Srbijom, više opština deluje na osnovu zakona Srbije i funkcioniše pretežno kao njen sastavni deo. Vlada u Prištini, kojom dominiraju Albanci, odbija, međutim, sporazum između UN i Srbije jer ga smatra povredom suvereniteta. Priština je, takođe, saopštila da rezoluciju Saveta bezbednosti br. 1244, koju EU navodi kao osnovu za upućivanje misije EULEX, više ne smatra obavezujućom. Priština je stavila na znanje da misiju UN na Kosovu, UNMIK, smatra nepoželjnom.⁷⁷ Srbi na Kosovu, sa svoje strane, odbijaju svaki kontakt sa ICO u Prištini, budući da za tu ustanovu ne postoji odobrenje Saveta bezbednosti UN. Posledica zapletenih političkih i pravnih odnosa je da se stalno produbljuje faktička podela Kosova. U skladu s tim albanska i srpska „realnost“ na Kosovu stalno zapadaju u konflikt.

U međunarodnom okruženju takođe postoje dve realnosti: s jedne strane stoji grupa zemalja (uključujući 22 države EU) na čelu sa SAD koje su priznale nezavisnost; s druge strane nalaze se Rusija, Kina, Indija, Južna Afrika, Brazil, Indonezija i velika većina članica UN, koje ne priznaju suvereno Kosovo. U ovu drugu grupu spadaju i države članice NATO i EU Rumunija, Slovačka, Španija i Grčka kao i članica EU Kipar.

Međunarodni sud pravde u Hagu daće, najverovatnije, tokom 2010. godine svoje mišljenje o tome da li je proglašenje nezavisnosti Kosova spojivo sa međunarodnim pravom. Generalna skupština UN je 8. oktobra 2008. odobrila zahtev Srbije da jed-

75) International Civilian Office Kosovo (ICO), *Mission Statement*, <www.ico-kos.org>, kao i »EULEX Is Status Neutral, Kermabon Stresses«, 17.2.2009, <www.b92.net>.

76) EULEX se 6.4.2009, četrnaest meseci nakon dolaska svojih prvih predstavnika u Prištini, izjasnio kao "potpuno spreman za delovanje", »Eulex Fully Operational«, *EULEX Kosovo* (online), <www.eulex-kosovo.eu/?id=8&n=85>.

77) UN Security Council, *Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, S/2009/149*, 17.3.2009, str. 2.

nostrani postupak Kosova bude ispitan od strane najviših sudija. Sve do ovog pravnog razjašnjenja (koje, međutim, nije međunarodno pravno obavezujuće), ne može se računati na uspostavljanje političkog okvira za ponovno pokretanje direktnih političkih razgovora između strana u konfliktu uz učešće spoljnih aktera. Sve dok se ovo ne desi, ovaj region će stajati na rubu opasne krize, pre svega zbog skoro svakodnevnih sukoba oko kontrole nad severnim delom Kosova.⁷⁸

Među zapadnim saveznicima do sada su samo SAD, i to u završnoj fazi Bušove administracije, izričito dodelile NATO-u zadatak da predupredi eventualna nastojanja ka podeli Kosova.⁷⁹ Moskva je, međutim, dosad često opominjala Alijansu da ne „prekorači“ granice postojećeg mandata UN za mirovnu trupu KFOR koju predvodi NATO i naročito da ne učestvuje u suzbijanju otpora Srba sa Kosova prema nezavisnosti koju su jednostrano proglasili Albanci.⁸⁰ Međutim, ostaje nejasno kojim bi sredstvima Moskva mogla da spreči eventualno novu intervenciju NATO. Srbija politički nije spremna i vojno je preslaba da bi ušla u rizik novog sukoba sa Transatlantskim savezom. Rusija, kao i pre nema mogućnosti da vazдушnim ili kopnenim putem pošalje svoje jedinice u ovaj region budući da su svi prilazi blokirani državama NATO. S druge strane, nije izvesno da li bi članovi Alijanse mogli da se usaglase da pritiskom ili čak silom opovrgnu već odmaklo odvajanje severnog dela Kosova.

Američke diplomate i dalje smatraju da nije neophodna podrška Rusije u vezi sa političkim procesima na Kosovu. Oni, ipak, ne isključuju mogućnost da će Kosovo u slučaju ponovnog bitnog pogoršanja u američko-ruskim odnosima iznova u većoj meri postati predmet „neprijatnih“ sporova sa Moskvom.⁸¹ Nova administracija u Vašingtonu iskazala je nameru da SAD ponovo budu uticajnije na Kosovu i u Bosni i Hercegovini. Odmah po stupanju na položaj, 26. februara 2009, američki potpredsednik Džozef Bajden (Joseph Biden) dočekaao je u Beloj kući rukovodstvo kosovskih Albanaca. Već sredinom maja 2009. Bajden je posetio Sarajevo, Beograd i Prištinu. Pre ovog putovanja predstavnici američke vlade su iskazali nezadovoljstvo zbog nedovoljnog napretka integracije država Zapadnog Balkana u EU.⁸² Prema njihovim rečima, putovanje potpredsednika je izraz američke odlučnosti da Zapadni Balkan opet stavi na politički dnevni red i da iznova uspostavi jedinstven pristup zapadnih

78) Vidi: Sofia Sebastian, *Making Kosovo Work*, Madrid: Fundación para las Relaciones Internacionales y el Diálogo Exterior (FRIDE), mart 2009. (FRIDE Policy Brief, br. 7), str. 5.

79) Tako je bivši zamenik ministra spoljnih poslova SAD, Niklas Berns (Nicholas Burns), prilikom saslušanja pred Spoljnopolitičkim odborom Senata SAD, izjavio: »Imamo 17.000 vojnih pripadnika NATO na Kosovu, uključujući oko 1500 američkih vojnika. Ti vojnici su na Kosovu da očuvaju mir i red. Oni će suzbiti svaki pokušaj bilo koje strane da uzme zakon u svoje ruke, ili da rade na podeli, ili da podstiču nestabilnost. Mislim da možemo da imamo poverenje u to da je NATO u stanju da obavi taj posao. [...]» citirano po David Gollust, »US Reaffirms Backing for Supervised Kosovo Independence«, VOA News (online), 14.11.2007. godine

80) »Russia Envoy to NATO Warns against KFOR Mandate Violation«, *ITAR-TASS World Service*, 18.2.2008.

81) Procene informisanih američkih sagovornika, maj 2009. godine.

82) Isto.

partnera u vezi sa daljim razvojem regiona, a naročito da ih ohrabri da ubrzaju evroatlantske integracije Zapadnog Balkana.

Ponovno angažovanje SAD može, s jedne strane, da se tumači kao podrška nastojanjima EU u dvema najproblematičnijim oblastima Zapadnog Balkana. Sa druge strane, američko postupanje može da se shvati i kao odraz neverice u Vašingtonu u pogledu sposobnosti EU da sama izađe na kraj sa izazovima na Kosovu i u Bosni i Hercegovini.

Bosna i Hercegovina između centralizacije i raspada

Zabrinutost SAD, pored Kosova, naročito se odnosi na drugo krizno žarište na Zapadnom Balkanu, na Bosnu i Hercegovinu. Tamo i nakon 14 godina posle okončanja rata među unutrašnjim i spoljnim akterima nema dogovora o načinu uspostavljanja neophodne ravnoteže između državne centralizacije i teritorijalne autonomije. Centralizacija je neophodna da bi se obezbedila efikasnost uprave, teritorijalna autonomija da bi se sprečili sukobi između tri velike etničke grupe. Dok veliki deo bošnjačke (muslimanske) većine želi recentralizaciju ili čak ukidanje Republike Srpske, Srbi i Hrvati blokiraju jačanje opštedržavnih institucija. Bosansko-srpsko rukovodstvo zahteva okončanje mandata visokog predstavnika generalnog sekretara UN, koji u ovom trenutku u svim poslovima ima zadnju reč.

Visoki predstavnik poseduje niz autoritarnih ovlašćenja. On može da donosi konačne odluke, da proglasi zakone, ili da otpusti izabrane zvaničnike. U tim ovlašćenjima Bošnjaci vide poslednju garanciju za sprečavanje eventualnog odvajanja Republike Srpske.

Moskva već duže vreme u takozvanom Upravnom odboru Saveta za implementaciju mira (PIC) zahteva ukidanje mandata visokog predstavnika, najkasnije do kraja 2009, i samim tim otpuštanje ove zemlje u „stvarnu“ nezavisnost.⁸³ Suprotno tome, SAD insistiraju na primeni ovlašćenja izaslanika Ujedinjenih nacija i nastavlanje njegovog mandata, uz argument da još nije obezbeđena trajna stabilnost. U Evropskoj Uniji mogu se čuti različita mišljenja. U svakom slučaju, Unija bi bila spremna da pošalje specijalnog izaslanika kao naslednika visokog predstavnika UN kako bi se dokazala kao međunarodni činilac koji je u stanju da uspostavi i održava red i mir u regionu. Međutim, spoljni akteri ne mogu da se usaglase oko njegovih ovlašćenja. Rusija ne želi da on dobije ovlašćenja slična onima koje ima izaslanik UN. Za razliku od visokog predstavnika UN, Moskva ne bi mogla da vrši uticaj na evropskog izaslanika, jer ovaj ne bi bio podređen mandatu Saveta bezbednosti UN. Pored toga planirano je da američki diplomata bude zamenik specijalnog predstavnika EU, kao što je

83) Upravni odbor (PIC) nadzire i usmerava posao “visokog predstavnika” u Bosni i Hercegovini koji ima takozvana “bonska punomoćja”. Članovi saveta su: Kanada, Francuska, Nemačka, Italija, Japan, Rusija, Velika Britanija, SAD, Predsedništvo Saveta EU, Evropska komisija kao i Organizacija islamskih država (OIC), koju zastupa Turska.

slučaj na Kosovu u Međunarodnoj civilnoj kancelariji (ICO). Time bi SAD sačuvale mogućnost učešća u saodlučivanju, dok bi Rusija bila potpuno isključena.

Dublji razlog za prekid diplomatskog konsenzusa Rusije sa Zapadom je to što, prema uverenju Moskve, SAD sprovede preko visokog predstavnika uz pomoć nekoliko država EU ukidanje Republike Srpske u Bosni i Hercegovini, onako kako to zahteva bošnjačka većina. Time se, prema ruskom viđenju, revidiraju odredbe Dejtonskog mirovnog sporazuma iz 1995. godine. Moskva se plaši da bi muslimani, koji i dalje u SAD vide svog zaštitnika, apsolutnom većinom mogli da pretvore iznova centralizovanu državu Bosnu i Hercegovinu u još jednog klijenta Vašingtona u Jugoistočnoj Evropi. Političko rukovodstvo bosanskih Srba, pak, traži i nailazi na podršku Rusije, čime Moskva nastoji da zadrži i ojača uticaj u ovom delu Zapadnog Balkana. Uz to, ruske firme su uglavnom dovele petrohemiju u Republici Srpskoj pod svoju kontrolu, a najavljene su dalje investicije tako da može da se očekuje jačanje političkog uticaja Rusije.

Upravni odbor (PIC) je u februaru 2008. vezao početak razgovora o mogućem povlačenju visokog predstavnika za ispunjenje većeg broja načelnih kriterijuma, a da nije odredio vremenski okvir do kada odluka treba da se donese. U ishodu to znači da će zapadna većina u odboru doneti odluku o tome kada je došao pravi trenutak za ukidanje ove funkcije. Početkom jeseni 2009. bilo je sve više pokazatelja da SAD ne žele da visoki predstavnik ode u dogledno vreme. Međutim, ukoliko zapadne države još dugo budu odugovlačile s tim, Moskva bi u Savetu bezbednosti mogla da se usprotivi produženju mandata evropskih mirovnih trupa u Bosni i Hercegovini (EUFOR-Althea). Da li će Bosna i Hercegovina bez prisustva spoljnih vojnih snaga i bez političkog usmeravanja spolja moći da održi stabilnost, jeste sporno pitanje.

Zapadni Balkan kao sastavni deo EU

Što više Zapadni Balkan postaje sporedna pozornica američko-ruskih sporova, to manje EU ima izgleda da postupa u skladu sa osnovnim principima svoje Zajedničke spoljne politike i odbrambene politike (CFSP): da traži sporazumna rešenja za konflikte, da jača međunarodno pravo i da deluje u smislu efikasnog multilateralizma. To je jasna pouka iz dvadesetogodišnje istorije rešavanja konflikata u bivšoj Jugoslaviji. Vrhovno načelo evropske politike u pogledu Zapadnog Balkana moralo bi zato da glasi: EU ne sme da dozvoli da se ovaj prostor smatra američkim ili ruskim "dvorištem". Imajući u vidu njegov značaj za sigurnost Evrope kao i već započete pripreme za članstvo u EU, Zapadni Balkan ne može drugačije da se tretira nego kao budući sastavni deo EU. Isto tako, prema rečima komesara za proširenje, Olija Rena, EU ne sme ni da "uzme tajmaut" u nastojanjima da obezbedi "evropsku perspektivu" za države ovog regiona.⁸⁴ Pomisao da bi problemi na Zapadnom Balkanu mogli da

84) Vidi: Olli Rehn, *Consolidating Stability and Prosperity in the Western Balkans*, European Parliament Plenary Session, Speech 09/190, Strazbur 23.4.2009, str. 1.

budu “zamrznuti” i da se njihovo rešavanje može dogoditi do trenutka koji bi odgovarao EU stvarnost svakodnevno opovrgava.

Putovanje američkog potpredsednika Džozefa Bajdena u Jugoistočnu Evropu u maju 2009. je bilo prvenstveno izraz zabrinutosti Vašingtona da bi stanje bezbednosti na Zapadnom Balkanu opet moglo da se pogorša. Istovremeno, nema sumnje da Rusija ima podjednako opravdan interes za mir i stabilnost u Evropi kao i SAD i da će nastojati da igra ulogu u savladavanju izazova koji postoje na Zapadnom Balkanu. Pri tom se više ne može očekivati da će se Moskva uvek priključiti zahtevima SAD, kao što je to bio slučaj nakon raspada Sovjetskog Saveza. EU bi trebalo da teži tome da što više uključi Rusiju u oblikovanje političkog razvoja Zapadnog Balkana, ne odustajući pri tom od sopstvenog političkog identiteta i transatlantske solidarnosti. Takvo opredeljenje ne samo da bi dobro došlo međusobnim odnosima, nego bi bilo i garancija za to da se na Zapadnom Balkanu zaista ostvaruje pozitivan obrt. Ponovnim pokušajima da se protiv izričite volje Moskve nameću druge opcije samo bi se pooštrile konfrontacije u regionu i ugrozili odnosi EU sa Rusijom. Primeri za takvo kontraproduktivno ponašanje bili bi tolerisanje nasilnog podvrgavanja severnog dela Kosova pod kontrolu Prištine ili bilo kakvo učešće u ukidanju autonomije Republike Srpske protiv volje tamošnjeg većinskog stanovništva.

Godinu dana nakon makar privremenog smirivanja krize koja je eskalirala u avgustu 2008. u Gruziji, primetno je da Moskva nezavisno od stanja rusko-američkih odnosa ne želi pogoršanje svojih odnosa sa EU. Tu tendenciju Evropska unija bi trebalo da iskoristi da poravna put za ostvarenje svojih ciljeva na Zapadnom Balkanu, i to tako što će Rusiju učiniti suodgovornom za tamošnji razvoj.⁸⁵ Za to je, međutim, neophodno da Brisel na Zapadnom Balkanu stalno ima političku inicijativu i da ne dozvoli da bude gonjen od strane SAD ili Rusije. Ukoliko ovo Evropskoj uniji pođe za rukom, onda ona može i da obesnaži stereotipni prigovor iz Vašingtona po kojem “vodeća uloga SAD ostaje nezamenjiva, sve dok Evropa najzad ne pokaže volju i sposobnost da se pozabavi sopstvenim nemirnim krajevima”.⁸⁶

Evropska unija može da usmerava razvoj na Zapadnom Balkanu na tri načina:

➤ preko visokog predstavnika u Bosni i Hercegovini, odnosno specijalnog izaslanika EU na Kosovu, kao i uključenjem svih zemalja Zapadnog Balkana u zajedničke političke i druge planove koji doprinose prevazilaženju pojedinih regionalnih konflikata;

85) Vidi: Hans-Henning Schröder, *Medwedew ante Portas. Konturen der neuen russischen Außenpolitik (Konture nove ruske spoljne politike)*, Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik, jun 2008. (SWP-Aktuell 58/08), www.swp-berlin.org/common/get_document.php?asset_id=5078.

86) Vidi; Edward P. Joseph, »Europe's Balkan Failure, The U.S. Vice President's Trip Is Evidence of a Lack of European Leadership«, u: *Foreign Policy* (online), maj 2009; www.foreignpolicy.com/story/cms.php?story_id=4927.

- primenom Instrumenta EU za predpristupnu pomoć (IPA), preko kog, zajedno sa bilateralnom pomoći pojedinih zapadnih zemalja i međunarodnih ustanova za razvojnu pomoć, može da ubrza privrednu, administrativnu i socijalnu transformaciju zemalja Zapadnog Balkana i skрати rok za njihovo pristupanje EU;⁸⁷
- diplomatskim usaglašavanjem sa druga dva bitna spoljna aktera na Zapadnom Balkanu, SAD i Rusijom.

Kako bi se povećala verodostojnost i delotvornost politike EU na Zapadnom Balkanu, bilo bi korisno da se svim zemljama u regionu, koje još nisu dobile takvu potvrdu, dodeli status kandidata za pristupanje. Time bi se ovim zemljama stavilo do znanja da se EU pridržava svojih obećanja i da ne moraju da traže alternative pristupanju. Zemlje kandidati za članstvo u EU ukoliko ispune uslove imaju, kako pokazuje iskustvo, suštinski interes da što pre dođu do članstva. Što ambicioznije i intenzivnije države Zapadnog Balkana rade na primeni *acquis communautaire* i time se „evropeizuju“, to su manje skloni povratku u etnopolitičke konflikte i na druge loše političke poteze koji bi mogli da ugroze pristup EU. Nasuprot tome, neizvesnost koja prati slab status država, koje su samo potencijalni kandidati za članstvo u EU, kad-tad navodi vlade tih država da traže unutrašnje i spoljno-političke alternative „evropeizaciji“. To bi uskoro moglo da se dogodi ukoliko još dugo potraje kriza proširenja.

Ostvarenje projekta „Južni tok“ bila bi korisno za učvršćenje političke saradnje između EU i Rusije na Zapadnom Balkanu. Ukoliko Jugoistočna Evropa zaista postane portal za ruske energetske koridore prema EU, onda bi postojao jak interes svih strana da ne dozvole da otvorena pitanja ponovo izmaknu kontroli, već da zajednički podstiču stabilnost i saradnju u regionu. „Južni tok“ jedna je od najznačajnijih komponenti u celom konceptu evropske energetske bezbednosti u vezi s kojim EU i Rusija nameravaju da se usaglase. Ovaj koncept spada u središnje oblasti nove „evropske bezbednosne arhitekture“ o kojoj Rusija i evropske države žele da vode razgovore. Čak i kada bi odnos između Rusije i SAD ostao kolebljiv, ekonomskim preplitanjem Rusije i Evropske unije, koje bi raslo uz pomoć „Južnog toka“ i drugih projekata, obe strane bile bi dodatno motivisane da ne dozvole izbijanja sukoba na Zapadnom Balkanu ili negde drugde, odnosno da postojeće konflikte reše u najkraćem mogućem roku.

87) Uz pomoć Instrumenta za prepristupnu pomoć (IPA) podržavaju se političke, ekonomske i institucionalne reforme, koje zemlje kandidati i moguće zemlje kandidati moraju da implemetiraju kako bi postigli standarde koji postoje u EU. Između 2009. i 2011. zemlje Zapadnog Balkana treba da dobiju preko milijardu evra u okviru IPA, uporediti http://ec.europa.eu/enlargement/how-does-it-work/financial-assistance/index_de.html.

Skraćenice:

CeSID	Centar za slobodne izbore i demokratiju
DS	Demokratska stranka
DSS	Demokratska stranka Srbije
EIA	Energy Information Administration
ENI	Ente Nazionale Idrocarburi (Nacionalno društvo za ugljovodonike; Italija)
EUFOR	European Union Force (BiH)
EULEX	European Union Rule of Law Mission na Kosovu
FRIDE	Fundación para las Relaciones Internacionales y el Diálogo Exterior (Madrid)
ICO	International Civilian Office (Kosovo)
IPA	Instrument for Pre-Accession Assistance (EU)
ISN	International Relations and Security Network (Cirih)
KFOR	Kosovo Force
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NIS	Naftna industrija Srbije
OIC	Organization of the Islamic Conference
SAA	Sporazum o stabilizaciji i udružavanju
SPS	Socijalistička partija Srbije
SRS	Srpska radikalna stranka
UNMIK	United Nations Interim Administration Mission in Kosovo
ZND/CIS	Zajednica nezavisnih država

Autor

Dušan Reljić

Izdavač

ISAC fond

Lektura

Biljana Petrović

Prepress

Nenad Baćanović

Tiraž 300

CIP – Каталогизacija у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327(470)

327(497:470)

РЕЉИЋ, Душан, 1956-

Rusija i Zapadni Balkan / Dušan Reljić. –
Beograd : ISAC fond, 2009 (Beograd :
Colorgrafx). – 41 str. ; 24cm

Tiraž 300. – Napomene i bibliografske
reference uz tekst.

ISBN 978-86-86383-10-5

а) Русија – Спољна политика б) Балканске
државе – Русија

COBISS.SR-ID 170099980